MİMARLAR ODASI
İZMİR ŞUBESİ

EGE MİMARLIK

ISSN 1301-9694
2025/1 125

TEMA ETİK

Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye'de Alternatif Mimarlık Toplulukları

Gizem Saka, Neşe Gurallar

MAKALENİN ADI **Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye'de Alternatif Mimarlık Toplulukları**
Ethical Issues, Concerns and Struggle: Alternative Architecture Organizations in Turkey
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**
MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 82-95**
MAKALENİN YAZARLARI **Gizem Saka,** Ar. Gör., Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı;
Neşe Gurallar, Prof. Dr., Ted Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **09.09.2024**
MAKALENİN KABUL TARİHİ **27.12.2024**
YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **gizemsaka@gazi.edu.tr; nese.gurallar@tedu.edu.tr**
ORCID **0000-0001-6040-1840; 0000-0001-9697-7980**

Öz Türkiye'de son yıllarda alternatif mimarlık toplulukları giderek çoğalmaktadır. Bu artışı anlamak üzere, 2000'ler sonrasında oluşan mimarlık topluluklarına odaklanan nitel bir araştırma yürütülmüştür. Hareketleri ortaya çıkaran nedenleri ve bağlamını ortaya koymak amacıyla, topluluk aktörleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde "etik" önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Anlatılar, aktörleri mücadele arayışına yönlendiren kaygı ve eleştirilerinin, mimarların kimlik bilinçleri, yabancılaştırıcı emek koşulları ve kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonlar bağlamındaki etik problemlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu makale, aktörlerin Türkiye mimarlığının etik sorunlarına ve mimarların toplumsal sorumluluklarına dair bakışlarını incelemekte; eleştirilerinin toplulukların mücadele motivasyonlarını ve üretimlerini nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede, mesleği etik bir temele oturtma arayışlarının, mimarların kimliklerini ve eylemlerini biçimlendiren yerleşik anlayışlar ve mevcut koşullar bağlamında bir sorgulamayı içermesi gerektiği savunulmakta ve ortak kaygılar etrafında kolektifleşme gerekliliğine dikkat çekilmektedir.
ANAHTAR KELİMELER Etik, alternatif mimarlık toplulukları, yanlış bilinç, yabancılaşma.

SAĞ ÜSTTE Araştırmada odağa alınan topluluklar ve kuruluş yılları (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 1).

1. Giriş

Mimarların etik sorumlulukları, mimarlığın kuram ve söylem alanında çokça tartışılan ve farklı yaklaşımlar getirilen bir konudur. Etik, özünde, yaşamamız gereken değerlerle, davranışlarımızda uymamız gereken normlar ve standartlarla ilgilidir (Fox, 2006, s.4). Klasik Yunan filozoflarından bu yana Batılı etik düşüncesinin insanların birbirleriyle ilişkilerine odaklanan sınırlı bakış açısına dikkat çeken Fox (2006, ss.4-5,354-355), Kantçı ve faydacı etik yaklaşımların insanların herkese karşı tarafsızca borçlu oldukları yükümlülükler fikrini; feminist yaklaşımların ise, doğrudan kişisel ilişki içinde bulunulan kişilere karşı borçlu olunan yükümlülükler fikrini esas aldığını belirtir. Mimarlık ve etik eksenindeki tartışmaların odağında da genellikle bu ikilik yer alır. Spector (2001, s.7), mimarın mesleki yükümlülüğünün merkezinde meşru toplumsal endişelerle özel talepler arasında bir denge kurmanın yer aldığını ve mimarın rolünün ikili doğasının, onu diğer meslek profesyonellerinden ayırdığını söyler. Müşterilerinin beklentilerine cevap vermek ile halkı kalitesiz ve duyarsız inşaat uygulamalarının potansiyel etkilerinden koruma sorumluluğunun çelişkili ve çatışmalı doğasından ötürü mimarın etik ikilemini vurgular (Spector, 2001, ss.5-6). Mimarlık meslek etiğinin içeriği, çoğunlukla, üst düzey eğitim ve yeterliliğe sahip olunması, profesyonellik seviyesinin korunması, hizmet odaklı olunması, iyi binalar üretilmesi gibi (Spector, 2001, ss.x,8) mimarın taşıması beklenen niteliklerin yanında, mesleki bilgiyi herkesin yararına uygulaması ve toplumun tamamına hizmet etmesi gibi yükümlülüklerle (Harriss, Hyde ve Marcaccio, 2021, s.15) çerçevelendirilmiştir. Meslek etiği alanında, her ne kadar mimarlık mesleği toplumsal sorumluluklar üzerinden tanımlansa da, gerçekte, mimarların ağırlıklı olarak müşteri odaklı roller aldıkları bilinmektedir. Bell (2004, s.12), toplumun yalnızca %2'sinin evlerinin inşasında doğrudan bir mimarla çalıştığına değinerek, mimarların sınırlı bir kesime hizmet verdiklerine ve daha geniş halk kitlelerinin (mimarlara erişimi olmayan %98) tasarımın sağlayabileceği faydalardan mahrum bırakıldığına dikkat çeker. Mimarların kendilerine ödeme yapabilen kişiler için çalışarak ve toplumun büyük çoğunluğunu ihmal ederek yükümlülüklerini ihlal ettikleri iddia edilebilir (Harriss, Hyde ve Marcaccio, 2021, s.15).

Spector (2001, ss.x,11-13), mesleğin etik karmaşasını, topluma yönelik belirsiz ve sürdürülemeyen vaatlerle ilişkilendirmekte; mimarların inşaat sektörü içindeki başka meslek grupları ve toplum karşısında statülerini sağlamlaştırmak ve mesleğin tekelci kontrolünü elde etmek üzere örgütlendikleri profesyonelleşme süreçlerine değinerek, mesleğin özünde, mimarların egoizmine dayanan güç mücadelelerinin yer aldığını hatırlatmaktadır. Mimarlık mesleği, toplumdaki rolünün belirlenmesindeki içsel çelişkilerin yanı sıra, ekonomik ve politik güçlerin farklı çıkar ve beklentileri etkisinde işlemektedir.

Eleştirel teorisyenlerin vurguladığı üzere, kentleri oluşturan bütün sosyo-mekânsal biçimler, sermayenin kâr elde etme kabiliyetini arttırmak amacıyla yeniden düzenlenmekte (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2014, s.18), devlet de yaptığı yasal düzenlemelerle neoliberal kentleşme stratejilerinin hayata geçirilmesinde etkin rol oynamaktadır (Harvey, 2015, s.167). Mevcut düzende mimarlık mesleğinin ağırlıklı etkinlik alanı, üretim süreçlerini kontrol eden güçlerin çıkarlarına hizmet etmekle sınırlı hâle gelmiştir. Kapitalist koşullar altında aldıkları pozisyonlardan ötürü öne sürülen, "girişimcilerle devlet arasındaki çatlakta hareket eden, bir sınıf stratejisini içeren baskıcı mekânı titizlikle organize eden teknokratlar" (Lefebvre, 2015, ss.147-149) ve "kapitalist üretimin en etkili ideolojik ajanı" (Tafuri, 1976) gibi nitelendirmeler, mimar-özneye dair bakışımızı şekillendirmektedir.

Günümüzde neoliberal kapitalizmin üretim mantığı yalnızca seçkinlerin erişebildiği mekânları üretirken, doğal ve yapılı çevre üzerinde yıkıcı toplumsal sonuçlar, kültürel ve ekolojik tahribatlar yaratmakta, diğer tarafta savaş, göç, mülteciler, işsizlik, yoksulluk, doğal afetler, pandemi gibi etkenlerin ortaya çıkardığı acil mekânsal problemler çözülmeyi beklemektedir. Buna karşın mimarlar, "dışsal meselelerle ilgilenmekten, içselleştirilmiş değerlerin algılanan güvenliğine geri çekilerek", "karşı karşıya olunan zorluklardan kaçınmayı" tercih etmektedir (Till, 2021, s.31). Crawford'a göre (1991, s.42), mimari üretimde ekonomik gücün egemenliği, günümüzde mimarı sadece talepleri yerine getiren, kararları estetik becerileriyle sınırlı bir tasarım taşeronuna dönüştürmektedir. Krizler çağında mimarların büyük bir bölümü, üretimine aracılık ettikleri mimarlık ürünlerinin daha geniş bağlamdaki etkilerini göz ardı ederek, piyasanın kendilerine biçtiği "yaratıcı, sanatçı, tasarımcı" rolünü kabullenmiş gözükmektedir. Fakat geniş çaplı krizler, etik ve mimarlık ekseninde yeni olmayan, ancak sorgulamayı sonlandırmamamız gereken temel noktaya işaret etmektedir: Mimarlar kendilerini kime/neye karşı sorumlu hissetmekte, görev algıları çerçevesinde kendilerini nasıl konumlandırmaktadır? Fox (2006, s.14), insanların binlerce yıldır evrenin merkezinde yaşadıkları inancıyla süregiden sınırlı etik yaklaşım karşısında, büyüyen etik sorunlarla başa çıkabilmek için, daha geniş yelpazedeki meseleleri içeren, hem insanlar arası etik kaygıları hem de doğal çevre ve insan yapımı çevreyle ilgili etik kaygıları kapsayabilen bir etik yaklaşıma ihtiyacımız olduğunu savunmaktadır. Benzer bir bakışla Till (2021, ss.33-34), mimarlığın krizlerin ortaya çıkardığı ikilemlerle başa çıkmak için iyi bir konumda olduğunu öne sürmekte; kapitalizm, metalaşma, iklim sorunu gibi karşı karşıya olunan zorlukların bir duyarlılık değişimini gerektirdiğine ve mimarlara mesleğin değerlerini etik düzlemde yeniden inşa etme fırsatı verdiğine dikkat çekmektedir. Öte yandan, neoliberal düzende mimarların emek ve çalışma koşulları bağlamında giderek güvencesizleştiklerine dikkat çeken yaklaşımlar da çoğalmaktadır. Türkiye ekseninde yürütülen çalışmalar, mimarların kapitalist düzene aracılık etmeye devam ettikçe çalışma koşullarının daha sömürücü hâle geldiğine işaret etmektedir (Sert, Aykaç ve Zırh, 2021, s.172). Mimarların benimsedikleri roller ve pratiklerini üretme şekillerine dair bir yapılandırma, kendileri için de gerekli hâle gelmiş durumdadır. Öyle ki, son yıllarda hâkim üretim anlayışının yarattığı etkiler; ekolojik mücadeleler, tarihi kültürel mirası koruma mücadeleleri, kent hakkı mücadeleleri ve mimarlık meslek insanlarının emek mücadeleleri gibi farklı hak arayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Mevcut politikalara karşı büyüyen tepkiler ve sistemle mücadele arayışındaki hareketler, mimarlık meslek insanlarının bir araya gelmesiyle genişlemektedir. Bu makale, mimarlığın kuram ve söylem alanında yükselen, mimarları aldıkları pozisyonlardan ötürü eleştiren yaklaşımlar ile mesleği daha geniş bir etik çerçevede yeniden konumlandırma çağrıları karşısında, daha farklı mimar profillerinin izini sürmekte ve ana akıma karşı gelişen kolektif mücadele arayışlarını odağa almaktadır.

Kent ve mimarlık alanındaki güncel mücadelelerin izlerini, küresel bağlamda olduğu gibi Türkiye üzerinden de takip etmek mümkündür. Türkiye'de mimarlık meslek insanlarının ana akım mimarlık

üretimine karşı bir araya gelmeleri nadir görülse de yeni değildir. Cumhuriyet dönemine uzanan ilk bir araya gelişler, mesleki sınırları çizme ve mesleki iktidarı güçlendirme aracı olarak görünse de, zamanla toplumsal ve kentsel konuları odağa alan bir boyuta evrilmiştir. Batuman'a göre (2006, ss.26-28), mimarların Cumhuriyet döneminde temellenen, devletin ulusal kalkınma ideolojisine eklemlenmiş teknokrat pozisyonları, 1960'ların ikinci yarısından itibaren dönüşüme uğramaya başlamış; 1970'li yıllar, devletin kamu yararını gözetmeyen hamlelerini sorgulayan, siyasi bir konum arayışında ve toplumcu pozisyonlara doğru yönelim içinde olan bir kuşağın1 ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu mimar kuşağının Oda yönetiminde göreve gelmesiyle, 1970'lerin başından itibaren, kentsel toplumsal muhalefet yürüten bir meslek odası kimliğine bürünen Mimarlar Odası (Batuman, 2006, s.28), Türkiye'de neoliberal dönüşümle birlikte kentlerin sermaye birikim aracı hâline geldiği 1980'lerden 2000'lere dek, mesleki ve kentsel sorunlara yönelik mücadelede en etkili sivil kurum olmuştur. 2000'lerden itibaren ise, Oda'dan ayrı olarak, mimarlık meslek insanlarının oluşturduğu, mevcut üretim anlayışının meslek insanları, mimarlık pratiği, doğal/yapılı çevre ve toplum üzerindeki etkilerini gündemine alan, bu doğrultuda alternatifler düşünmek üzere bir araya gelen toplulukların sayılarının her geçen gün artma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Toplulukların giderek çoğalmasının merak uyandırıcı niteliğinden ötürü, bu hareketleri ortaya çıkaran nedenlerin ve bağlamın analiz edilmesiyle,

toplulukların Türkiye mimarlığının özgül koşulları içerisinde konumlandırılmaları önemli görülmektedir. Mimarların pozisyonundaki bir dönüşüme işaret eden bu hareketlerin, mesleği etik bir temele oturtma arayışları olarak görülüp görülemeyeceği sorusundan yola çıkarak, 2000 yılı sonrasında varlık gösteren mimarlık toplulukları üzerine nitel bir araştırma yürütülmüştür. Toplulukların amaç ve pratiklerini anlamlandırabilmek için, bu hareketlere yön veren aktörlerin anlam dünyalarını, içinde bulundukları koşulları nasıl algıladıklarını, eleştirilerini ve dertlendikleri meseleleri kavramak amacıyla aktörlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu makale, aktörleri ortak paydada buluşturarak, toplulukların kuruluşuna zemin oluşturan ve giderek çoğalmalarına neden olan temel etkenin, Türkiye mimarlığının etik sorunlarına karşı artan kaygılar olduğunu vurgulamaktadır. Makalede, aktörlerin mimarlıkta etik sorunlara dikkat çeken anlatıları; mimarların yanlış bilinçleri olarak meslek ideolojileri, yabancılaştırıcı emek ve çalışma koşulları, etik olmayan üretimleri ve eylem(sizlik)leri üzerinden üçlü bir çerçevede ele alınarak incelenmektedir. Kavramsal çerçeveyi içeren düşünsel izleğin oluşumuna, aktörlerin eleştirilerinin yoğunlaştığı meseleler ve kavramlara ilişkin kuramsal yaklaşımların açtığı perspektif dayanak oluşturmaktadır. Etik sorunlara karşı mücadele inisiyatifi alan aktörlerin eleştirileri ile pratiklerinin karşılıklı bir değerlendirmesini merkeze alarak, eleştirilerinin toplulukların mücadele motivasyonlarını ve üretimlerini nasıl biçimlendirdiğini, kaygıları karşısında verdikleri etik tepkilerini, kendi pozisyon ve eylemlerini nasıl belirlediklerini irdeleyerek, etik sorunlara nasıl çözümler önerdiklerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Aktörlerin etiğe dair kavrayışlarını, hâkim üretim anlayışı ve ilişkileri içinde mimarların kimlik ve rollerini tahlil ederek, tutum ve eylemlerindeki sorunlu yanlara dikkat çeken ve nasıl daha farklı davranabileceklerine dair bakış sunan eleştirel yaklaşımlar ile birlikte değerlendirerek, kuramsal tartışmalara pratik alandan beslenen bir katkı sunmak hedeflenmektedir.

Bu eksende gelişen makalenin iddiası, mesleği etik bir temele oturtma arayışlarının, mimarların kimliklerini biçimlendiren ve eylemlerini yönlendiren yerleşik bakış açıları, ortam ve koşullar bağlamında öncelikli bir sorgulamayı içermesi gerektiğidir. Bu doğrultuda, mimarların kimliklerine ilişkin yanlış bilinçleri, yabancılaşmaları ve düzeni kabullenen, eylemsizlik hâlleri aşılması gereken sorunlar olarak görülmektedir. Öte yandan, meslek sınırları içinden, bireysel olarak çözülemeyecek etik problemlerin mevcudiyetini göz ardı etmeyerek bu çalışma, mimarların ortak kaygılar etrafında kolektifleşme gerekliliğine dikkat çekmektedir.

2. Türkiye'de Alternatif Mimarlık Toplulukları Üzerine Bir Araştırma

Araştırmada, Türkiye'de 2000'lerde ortaya çıkan, hâkim düzenin dışında konumlanmaya çalışan, mimarlık meslek insanlarını bünyesinde barındıran, kendilerini dernek, atölye, sivil inisiyatif, kâr amacı gütmeyen kuruluş, mesleki topluluk, stratejik tasarım stüdyosu, sosyal girişim ya da kolektif olarak nitelendiren 17'si aktif, 5'i sönümlenmiş 22 topluluk odağa alınmıştır (Görsel 1). Araştırma için bu toplulukların seçilme nedenleri; disiplin alanına dair eleştirilerinin olması, kent ve mimarlığın farklı ölçek ve bağlamlarında değişen konuları ele almaları, tasarım ve inşa uygulamaları dışında da faaliyet göstermeleri, söylem ve pratikleriyle çeşitli mecralarda aktif ve görünür olmalarıdır. Toplulukların çalışmaları; sıfırdan inşa, iyileştirme, müdahale gibi geçici ve kalıcı mimari üretimleri; mesleki haklar ve kent hakkı mücadeleleri gibi farklı hak arayışlarını içeren pratikleri; mekân, mimarlık, kent ve kullanıcı üzerine araştırma, arşiv, bilgi üretimi ve paylaşımına odaklanan faaliyetleri değişen oranlarda kapsamaktadır.

Araştırmanın evrenini, topluluklar bünyesinde yer alan mezun mimarlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden ve araştırmanın ölçütlerine göre belirlenen aktörlerle birlikte örneklem yarı organik bir biçimde oluşmuş, 22 topluluk üyesi mimarla Nisan 2023-Ocak 2024 tarih aralığında birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir2-3. Hazırlanan görüşme formu aracılığıyla topluluk aktörlerine; hangi motivasyon ve nedenlerle topluluklara katıldıklarını veya topluluklar kurduklarını açığa çıkarmak, mevcut mimarlık ortamına, mimarlık eğitimine, mimar kimliğine, mimarlık mesleğinin görevlerine, mimarların emek ve çalışma koşullarına, ana akım mimarlık ortamı içinde aldıkları pozisyonlara ve mimarlık meslek insanlarının artan bir araya gelişlerine dair düşüncelerini elde etmek üzere sorular yöneltilmiştir. Aktörlerin topluluklar kurmaya/topluluklara katılmaya yönelme nedenlerine dair aktardıklarına bakıldığında, kaygılarının hem bireysel, hem topluma yönelik olduğu; çevrenin, toplumun ve mesleğin geleceğine dair endişeler taşıdıkları söylenebilmektedir. Aktörlerin mimarlıkta toplumsal sorumluluk anlayışının çöküşüne ve etik sorunlara dikkat çeken anlatıları, mimarların taşıdıkları kimlik algılarına, mimarların emek ve çalışma koşullarına ve mimarların bilinç biçimlerini ve eylemlerini yönlendiren ortam içinde aldıkları pozisyonlara dair yaklaşımları üzerinden incelenmektedir.

Etik bir sorun olarak yanlış bilinç ve mimarın meslek ideolojisi

"Bir parsele koyduğun bir apartman bile olsa onun o sokaktan geçenler için aslında bir kamusal cephe olduğunun sorumluluğunu hissetmeli. Ben mimarın da, mühendisin de kamusal sorumluluğu mutlaka hissetmesi, o sorumlulukla kalemini oynatması gerektiğini düşünüyorum.(...)Bir mimar nasıl olmalının cevabı, "tek biri olmamalı" bence bugün artık. Kamusal sorumlulukla zaten "ben bunu tek başıma yapmayayım" der, demelidir. Bu, hamurumuzun nasıl yoğrulduğuyla çok ilintili. Eğitim sistemimizin de buna uygun olması lazım. Mesela (...) Fakültesi'nde Mimarlık Etiği dersi yok. Etik bilmeden mezun olan bir mimarın öyle çalıştığını düşün, kim bilir nasıl bir tanım yapıyor mimara dair. Muhtemelen, şöyle iyi tasarlasın, malzemeyi böyle bilsin diye cevap veriyor. Bu zaten olması gereken, fakat bir toplumsal sorumluluğun hissediliyor olması lazım mimar tarafından." (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

İnsanın varoluşunun doğa üzerinde tahakküm kurarak biçimlendiği, mimarlığın da bunun bir aracı olduğunu düşünecek olursak, mimarlık meslek insanı olarak yetkilendirilmiş mimarların kendilerini nasıl algıladıkları ve konumlandırdıkları doğayı paylaşan tüm yaşam formlarının esenliği açısından önem kazanmaktadır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan topluluk aktörlerine, güncel dönemin mimar öznesi ve mesleki rolüne dair bakışlarını anlamak, kendi zihinlerindeki mimar tanımını ve mesleğin görevlerine ilişkin anlayışlarını ortaya çıkarmak üzere sorular yöneltilmiştir. Aktörlerin sundukları yaklaşımlar ışığında, mimarların kimlik algıları, meslekleriyle kurdukları ilişki ve mesleki bilinçlerini yönlendiren ortam ve koşullarla ilgili kaygılar taşıdıkları söylenebilmektedir. Bu bağlamda, aktörlerin bütünü, mimarların tekil, yaratıcı özneler olarak yüceltilmiş pozisyonlarına eleştiriler getirmiştir.

Kuşkusuz, mimarı yücelten bakış açılarının, mimarı geniş bilgi birikimine ve yüksek niteliklere sahip özne olarak, iyi mimarlığın kriterlerini ise sağlamlık, işlevsellik ve güzellik olarak öne süren Vitruvius'a (1993) uzanan temelleri bulunmaktadır. Öte yandan, bir meslek insanı olarak mimarların kendilerini yüceltme süreci, mimarlığın 19. yüzyıldaki profesyonelleşme evresinde, mesleki statülerinin kamuoyu tarafından tanınmasını sağlamak ve kendi yetki alanlarını belirleyerek başka meslek gruplarına karşı korumak için başvurdukları, mesleği meşrulaştırma çabasının aracı olarak ele alınmaktadır (Dostoğlu, 1983, s.28; Spector, 2001, s.11). Meslek olgusunu inceleyen sosyal bilimciler, meslek insanları ile toplum arasındaki ilişkinin etikten ziyade güç ilişkileri açısından daha iyi anlaşılabileceğini savunurlar (Spector, 2001, s.11). Öyle ki, mimarların, teknik ve ahlaki üstünlük iddialarını içeren meslek ideolojilerinin, profesyonel otoritelerini sağlamlaştırmaya aracılık ettiğini ve totaliter eğilimler taşıdığını vurgulayan çok sayıda yaklaşım mevcuttur (Dostoğlu, 1983; Gurallar, 2014; Tanyeli, 2017; İmamoğlu, 2018). Bu yaklaşımlar, mimarların yapıların ancak kendi eğitim ve bilgi alanları tarafından üretilebilecek anlamlara sahip olduğu, estetik ve teknik becerileriyle tüm sorunlarımızı çözebilecekleri, yaşamı yönlendirebilecekleri ve iyileştirebilecekleri inancını taşıdıklarına dikkat çeker. Üstünlük algıları ve mimari tasarım faaliyetini yalnızca kendilerinin yapması gerektiği yönündeki iddialarıyla mimarlar, toplumla ve mimari üretime katılan diğer meslek gruplarıyla aralarına sınır çizerek mutlak özne rolüne bürünürler. Bu yaklaşımlar ışığında, mimarların eylemlerini belirleyen mesleki ideolojilerini etik temelinde tartışma ihtiyacının hâlen güncel olduğu söylenebilmektedir.

Marks ve Engels (2013, ss.28-54), ideolojiyi, insanların gerçek toplumsal konumlarını fark etmelerini ve içinde bulundukları koşullara direnç göstermelerini engelleyen bir yanlış bilinç olarak ele alır. İmamoğlu ise (2018, ss.33-34), mesleki bağlamda ideolojinin, ideoloji terimine yapılan tüm eleştirel Marksist vurguyla birlikte, sınıf ilişkileri dışında, profesyonel hizmetlere atfedilen eğitim, beceriler ve toplumsal değerler gibi başka normlar yoluyla geliştirilen, kişinin toplumsal kimliklerine ilişkin yanlış bir bilinç olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Deamer (2021, s.187), 19. yüzyılda mimarların hizmet ettikleri sınıfla özdeşleştirildiklerine, mimarla müşteriyi bu yanlış özdeşleştirmenin, mimarı olduğundan daha önemli hissettirdiğine, öte yandan ikincil ve yararsız özelliklerini, örneğin topluma duyarsızlıklarını görmezden gelmelerine izin verdiğine değinmektedir. Deamer'a göre (2021, s.187), mimarlar topluma sundukları estetik armağanların asaletlerinden kaynaklandığını düşünmekte, dolayısıyla karmaşık ve çeşitli toplumsal güçlerle etkileşime girmeye gerek görmemekte, biçimsel ustalığa özel erişimlerinin bilgi düzeylerini belirleyen şey olduğuna inanarak, halkın sorunlarını umursamadıkları görüşüne itibar kazandıran bir özerklik (toplumdan, ekonomiden, politikadan) anlatısını hâlen sürdürmektedir. Öte yandan Deamer'a göre (2016, s.119), dar anlamda kendilerini eğitimli bir profesyonel olarak gören mimarlara verilecek en önemli mesaj işçi olduklarıdır. Deamer (2017), mimarların mevcut kapitalist düzen içindeki konumlarını yeniden düşünmeleri ve kendilerini seçkinlerin bir parçası olarak sunmak ve düşünmek yerine, mevcut koşullar altında güvencesiz işçiler olduklarının bilincine vararak, insan hakları ve doğa hakları için diğer tüm insanlarla birlikte savaşmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada, mimarları bir bakıma konfor alanlarında tutan ve daha geniş sorumluluklarından uzaklaştıran yanlış bilinçleri, aşılması gereken etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Topluluk aktörleri de, mimarların mesleki sorumlulukları bağlamındaki etik dışı tutumlarında üsttenci bakış açılarının payı olduğunu düşünmekte; bu bakış açısının gelişimini mimarlık eğitiminde empoze edilen ve mimarlık alanına da yayılmış kodlara dayandırmaktadır. Aktörlerin bir bölümü, mesleki duyarlılıklarını kazanmalarında mimarlık eğitim süreçlerinin olumlu etkisi olduğunu belirtirken, aktörlerin ağırlıklı bir bölümü, Türkiye'deki mimarlık bölümlerinde süregiden yaklaşımlara bu bağlamda eleştiriler getirmektedir. Bu aktörler, kendi deneyim ve gözlemlerine dayanarak, Türkiye'deki mimarlık bölümlerinin çoğunda mimarlık öğrencilerinin mimarın bilgi ve becerilerinin kutsandığı, sınıfsal konumunun yüceltildiği, elitist bir bakış açısıyla yetiştirildiklerine dikkat çekmişlerdir.

"*Burnu havada yetiştirebiliyor bazı ekoller, diyorlar ki 'siz belli bir kaymak tabakadan geliyorsunuz, mimarlar toplumun kaymak tabakasıdır.'*"
(Herkes İçin Mimarlık (HİM) üyesi-3)

Aktörler, kendi eğitim süreçleri boyunca karşılaştıkları; mimarların "her şeyi bilmesi, çok çalışması, çok yönlü olması gerektiği", mimarlığın "yalnızca bir meslek değil, bir yaşam stili" ve "herkesin sahip olamayacağı, üst düzey bir mertebe olduğu" gibi çeşitli söylemlere değinmişlerdir. Ağır ve yoğun bir programı içeren mimarlık eğitiminde maruz kalınan bu tür söylemler, aktörlere göre, mezun olmayı başarıp meslek hayatına atıldıklarında tasarım becerisi, teknik donanımı ve özgüveni yüksek fakat kibirli olan, Tanrı kompleksiyle hareket eden, her şeyi yapabileceğine ve tek başına çözebileceğine inanan bir mimar kesimini üretmektedir. Aktörlerin bir bölümü, mimarlık ve şehircilik

bölümleri arasında karşılaştırmalar yaparak, çoğu üniversitede mimarlık öğrencilerinin ekip çalışmaları yerine bireysel çalışmaya yönlendirildiklerine, plancıların aksine kolektif çalışma bilinci kazandırılmadan mezun edildiklerine değinmişlerdir. Bu aktörlere göre, mimarların tek başına çalışma alışkanlıkları, iş hayatında kendi aralarında dahi bir araya gelmeyen, kendi fanuslarında üretimlerini sürdüren, birbirinden beslenmek ve dayanışmak yerine sürekli rekabet eden mimar profillerini ortaya çıkarmaktadır.

"*Sanırım mimarlık okullarının hepsinde ortak olan şey, Tanrı olacakmışız gibi bir kutsamayla okuyor olmamız.(...) Sanki otorite sende olacak, sen onu tek başına yükleneceksin, hem planını çözeceksin, hem tasarımını yapacaksın, hem modelini bitireceksin, maketini yapacaksın.*" (HİM üyesi-1)

Bazı aktörler, planlama bölümüne kıyasla mimarlıkta "iyi tasarıma, estetik ve güzel olana" ağırlık verilirken, "mimarlığın sosyal boyutunun öğretilmediğini," "kapitalizmin istediği, piyasaya mimar yetiştiren bir bakış açısının hâkim olduğunu", dolayısıyla meslek pratiklerine "daha dar ve sınırlı bir bakış açısıyla bakan", "sorumluluk bilinci gelişmemiş" mimarların ortaya çıktığını düşünmektedir. Derslerde ağırlıkla üst gelir grubuna yönelik tasarım problemlerinin verildiği, sosyal meselelerin genellikle gündeme alınmadığı, bu bağlamdaki içeriklerin belli başlı Hocaların inisiyatif ve katkılarıyla sadece kendi derslerine taşındığı, etik üzerine derslerinse sınırlı sayıdaki mimarlık bölümünün programında yer aldığı ve pek çok üniversitede "bizim üniversitemize girip çıkan kişi nasıl bir mimar olacak, biz bu dört sene sonunda nasıl bir mimar inşa ediyoruz?" sorusunun çok geri planda kaldığı, aktörlerin dikkat çektikleri diğer meselelerdir. Mimarlık öğrencilerinin Hocalar tarafından zaman zaman ezildiğine, eksik ve kusurlu hissettirildiğine değinen bazı aktörler ise, "burjuva" olarak nitelendirdikleri bazı akademisyenlerin, ekonomik koşullarından habersiz oldukları öğrencileri "burjuva bir görüşle" yetiştirmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Ayrıca, hocalar tarafından dile getirilen, "çok çalışacaksınız, az kazanacaksınız, 24 saat çalışacaksınız, bu sizin artık hayatınızın bir parçası olacak, 40 yaşından önce kendinize mimar dememelisiniz" gibi piyasa düzenini normalleştiren söylemlerle karşılaştıklarını belirten ve bu yaklaşımların, iş hayatına atıldıklarında çalışma koşullarını kabullenecek, haklarını talep etmeyecek şekilde mimarları pasifleştirme tehlikesini içerdiğine dikkat çeken aktörler olmuştur. Aktörler, bu tür maruziyetlerin, bir yanda öğrendiklerini ve kendisine uygulanan davranış biçimlerini sorgulamadan iş hayatına taşıyan ve meslektaşlarını sömüren; diğer tarafta ise özgüvenlerini çok geç kazanan, mimarlığın daha farklı icra edilebileceğinden bihaber olan mimar öznelere yol açtığını düşünmektedir.

Aktörlerin mimarlık eğitim süreçlerinde temellendiğini düşündükleri, bir tarafta bencil ve egosantrik olan, diğer tarafta pasif ve teslimiyetçi mimar kişiliklerinin, mimarların mesleklerini icra etme şekillerine olan yansımaları nedeniyle bu aktörlerde kaygı üreten etkenlerden olduğu söylenebilmektedir. Bazı aktörler, her ne kadar toplumsal duyarlılığın aşılandığı eğitim süreçlerinden geçilse de, mimarların pozisyonlarını aksi yönde belirleyebildiklerine; bilinçli olarak veya bireysel kaygılarından ötürü maddi kazancı etik değerlerin önüne koyabildiklerine değinmişlerdir. Till'in (2009, s.156), mesleğin sadece uzmanlık bilgisinin karşılığı olacak ekonomik değerler üzerine bir otorite değil, ahlaki otoritesini de ortaya koymasının toplumun ortak faydasına katkı sağlayacağını vurgulaması gibi, aktörlerin savunusu da, mimarların her koşulda topluma karşı sorumlulukları olduğunun bilinciyle hareket etmesi gerektiği ve bu sorumluluğun mimarlığı tek başına yapmamayı gerektirdiğidir. Aktörlerin anlatılarında, mimarların pratikleri dâhilinde kendilerini tek yetkili ve üstün güç olarak görme eğilimlerinden ötürü, mimarlık üretiminin kolektif süreçler yerine tek bakış açısı üzerinden gerçekleştiriliyor olmasına, mimarların başkalarının yaşam alanları hakkında karar verirken insanlara üretim süreçlerinde alan açmamasına dair eleştirileri ön plandadır. Bununla birlikte aktörler, meslek pratiğinin tek başına çalışmamayı gerektirdiğini, öte yandan günümüzün farklı krizlerini aşmanın, mimarların üstenci, ayrıştırıcı veya pasif tutumları sürdürmeleri yerine, birbirleriyle ve toplumla birlikte dayanışmasını gerekli kıldığını savunmaktadır.

"*Tek bir kişinin mimarlık yaptığı geleneksel anlayış, geleneksel pratik zaten terk ediliyor. Bir yandan insanların birlikte bir şeyler yapmasına dair kaygılar var. Çevre hareketleri, iklim hareketleri, kent hakkı hareketleri, bunlar da önem kazanıyor. Gitgide bu alanlara ilgi artıyor. Endişeler de artıyor.*" (Lokal üyesi)

"*Bugünün mimarlığında kimse tek başına değil, var işte starchitect'ler tek tük, son starchitect'ler bunlar. Geleceğin mimarları star mimarlar değil; star ortaklıklar, star paydaşlıklar. Yani senin nasıl bir dayanışmanın içinde olduğun.*" (Urban.koop üyesi)

Eleştirel mimarlık yazını da, mimarların kendilerini konumlandırdıkları bağımsız, ayrışmış yüksek konumdan toplumun arasına inmeleri ve rollerini yeniden formüle etmelerine dair çağrılarla doludur: Sargın (2017, s.80), kapitalist düzen içinde özgürleştirici bir mimarlık pratiğinin tasarlanabilmesi için öncelikle tasarımcının aşırı öznel, "benci" dünyasından sıyrılmasını talep eden bakma biçimlerinin örgütlenmesi; mimar-öznenin yaratıcı olandan üretici olana, tekil ve öznel olandan etkileşime açık bir sosyal aktöre dönüşmesi gerektiğini söyler. Till (2009, s.170), mimarlara alçakgönüllü olmalarını önerir ve alçakgönüllülüğü, geleneksel otorite değerlerinin bırakılması ve kontrolün bir kısmının başkalarına devredilmesi bağlamında vurgular. Till'e göre bu, mimarların kendileri için değil başkaları adına hareket ettiklerini kabul etmeleri demektir, bu da yönlerini etiğe çevirecektir. Aktörlerin tam da bu perspektifle kolektifleşmeye yöneldikleri; mimarlığı uygulama yöntemlerini değiştirerek, mimarların bireysel kaygıları veya egoları nedeniyle aldıkları sınırlı rollerden uzaklaşarak ve daha etik, demokrat ve ortaklaşmacı roller

geliştirmeye odaklanarak ana akımdan farklılaşan yaklaşımlar gösterdikleri söylenebilmektedir. Araştırmada ele alınan toplulukların bütünü, hem farklı disiplinlerden aktörlerle, hem de toplumdaki farklı kesimlerle bir araya gelme zemini oluşturmanın, birlikte düşünmenin ve/veya üretmenin araçlarını geliştirme odağında çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu pratikler, sermaye sahibinin sözünün geçtiği bir üretim anlayışından, herkesin söz söyleme hakkının kollandığı, sözünün görünür kılındığı bir üretim şeklinin arayışları olarak değerlendirilebilir.

"*Bizim kaygımız kentteki planlamanın tek katman ya da tek bakış açısı üzerinden ilerlemesiydi. (...)Bizim de bakış açımız kentteki planlamanın hem disiplinler arası olarak meslek gruplarının birlikte bir alışverişiyle, hem de bunun kentlilerle bağlantısıyla birlikte ilerlemesi ki o kentsel aidiyet oluşabilsin, insanlar hem şehirle ilgili bilgi sahibi olsun, hem de onun üzerinden bir şey üretebilsin. Kurulma hedefi buydu.*" (Şehrine Ses Ver üyesi)

Toplulukların toplumsal fayda ve topluma temas etme odağındaki pratikleri (koşullara göre çeşitlenebildiğinden) keskin ayrımlarla kategorize edilemese de eğildikleri çalışmalara kısaca değinmek, bu noktada faydalı görülmektedir: Geçici Müdahale Platformu, UrbanTank ve Şehrine Ses Ver, insanları kentsel çevreleri için düşünmeye ve üretmeye teşvik etmek üzere geçici ve anlık mekânlar, enstalasyonlar ve olaylar tasarlarken; Nomadmind ve Ankara Aks bunu düzenledikleri atölye ve etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Herkes İçin Mimarlık (HİM), Mimar Meclisi (MM), B1a (Başka Bir Atölye), Plankton Project, Düzce Umut Atölyesi, Lokal, Roof Coliving ve Design-trak ise atölyelere ek olarak mimari iyileştirme, dönüştürme, sıfırdan inşa gibi somut mimari üretimleriyle toplumun ihtiyaçlarını gözeten ve katılımcı yöntemler benimseyen topluluklardır. Kentsel Strateji ve Urban. koop, kentsel ihtiyaç ve problemlerin çözümüne yönelik araştırmalar, katılımcı projeler, atölyeler ve yayın çalışmaları yürütürken; Arazi Assembly, sahada yerelle temas halinde kolektif araştırmalar gerçekleştirmekte, bir bilgi üretim biçimi olarak dayanışmayı odağa almaktadır. Acil Korona Mekânları, Covid-19 salgını sürecinde oluşturulmuş olup, mesleki bilgilerini toplum hizmetine sunmak gayesiyle, sağlık mekânları ihtiyacına yönelik araştırma ve proje üretimleri gerçekleştirmiş ve açık kaynak olarak paylaşmıştır. Mimarlıkta Dayanışmacı Taban Hareketi (MDTH), Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF), Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi (TMMM), Politeknik: Halkın Mühendisleri, Mimarları, Şehir Plancıları (Politeknik) ve Mekânda Adalet Derneği (MAD) ise kent hakkı üzerine araştırma ve yayın faaliyetlerinin yanında halkla birlikte yürüttükleri mücadele pratikleri içinde yer almaktadır.

"*İnsanların kendi öz gücünün farkına varması ve bunun hakkında bir hareket alması gerekiyor. Herkes kendi yerelini koruyacak ama yerelini koruyabilmesi için bir desteğe ihtiyacı var, duyulmaya ihtiyacı var. Biz bunu vermek istiyoruz.*" (Politeknik üyesi)

Katılımcılık ve dayanışma odaklı pratikler gerçekleştiren toplulukların amaçlarında, mimari üretim süreçlerinde toplumdaki öznelerin konumunu güçlendirme, üretim süreçlerinin parçası olmaları için alan açarak yaşadıkları çevrelere aitlik hissetmelerini sağlama, çevrelerine sahip çıkmaya teşvik etme ve kendi mekânını üretme/dönüştürebilme yetisi kazandırma gibi niyetler öne çıkmaktadır. Toplulukların pratikleri çerçevesinde sorgulanması gereken bir mesele, aktörlerin kendi rollerine nasıl bir anlam yükledikleri, bir kurtarıcı misyonuyla hareket edip etmedikleri ve insanlarla ilişkilerini nasıl organize ettikleridir. Bunun için aktörlerin tutumlarını yerinde gözlemlemek gerekse de, aktörlerin söylem ve üretimleri incelendiğinde, başkaları adına karar verme anlayışından başkalarıyla birlikte hareket etmeye ve mimarlığı ortak bir aklın faaliyetine dönüştürmeye dair çabaları öne çıkmaktadır.

"*Aslında hep "birlikte yapma" üzerinden gittik. Toplumsal dediğimiz işler yapıyorsak, artık nasıl tanımlayacağımızı da bilmiyoruz, çok net tanımlamıyoruz belki de, bu sadece "mimarlar olarak ofiste oturduk da bir şey çizdik" olmasın, beraber yapalım, yerine gidelim, başkaları da gelsin diyeydi aslında temel çıkışımız. Hâlâ da devam ettiğimiz konu bu; katılımcı olmak.(...)Hep bir ihtiyaç karşılama gibiydi ama birlikte yapmanın deneyimlerine odaklanma da vardı.*" (HİM üyesi-2)

Toplulukların organizasyon yapıları ve farklı disiplinlerden aktörlerle ilişkileri bağlamında, kişilerin kendini ön plana çıkardığı bir durumdan çok, kolektif üretim bilinci geliştirmeye yönelik yöntemlerin izlendiği, egoların sıfırlanmaya çalışıldığı, anti-hiyerarşik ve yatay yapılanmaya dair söylemler söz konusudur. Diğer yandan, aktörler çok sesliliğin kolektif üretim süreçlerindeki zorluklarına, anlaşmazlıkların kendilerini yavaşlatabildiğine de değinmişler, çoğunlukla uzlaşmaya dayalı, gerektiğinde ise daha fazla emek verenlerin veya deneyim sahibi olanların sözünün dinlendiği bir üretim şeklini benimsediklerini ifade etmişlerdir.

"*Ben hiçbir şey bilmediğimi kabul ederek bir işe başlıyorum, sıfırdan, yeniden keşfederek, araştırarak bakıyorum ki bu egoyu sıfırlamak, herkesin eşit olduğu bilinciyle hareket etmek için çok önemli oluyor.*" (Ankara Aks üyesi)

Aktörler halkla temas ettikleri faaliyetlerinde de, mesleki bilgiyle tahakküm kurmamak ve insanlara kendi fikirlerini empoze etmemek hedefleri doğrultusunda, birbirini anlama ve karşılıklı öğrenme motivasyonuyla hareket etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aktörlerin dile getirdikleri bilen özne pozisyonundan değil, gerektiğinde mesleki bilgilerini bir kenara bırakarak, bilgilerini halktan öğrendikleriyle bütünleştirerek, (halkın talepleri mesleki doğrularla örtüşmeyebildiğinden) ikna ve denge kurmaya dayalı süreçler işletme çabaları bu bağlamda dikkate değerdir. Aktörler, toplumun arasına inmenin kendilerine sağladığı kazanımlara değinmiş, insanlarla etkileşim içinde gerçekleştirdikleri çalışmaların en başta kendilerinin öğrenme ve keşfetme sürecine katkısı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneğin HİM üyelerine göre sahaya inmek, halkın sadece mekân üretimiyle çözülemeyecek

problemlerinin ve mimarın sorumluluklarının sadece tasarlama rolünü içermediğinin farkına varmanın elverişli bir yoludur. MM ise, meseleye sınıfsal bir çerçeveden yaklaşarak, yüzünü halka çevirmenin mimarı halkın gerçekleriyle yüzleştirerek pozisyonunu belirlemesine etki etme potansiyeline dikkat çekmektedir.

"Sadece gidip kırsalda bir şey tasarlanacak, çözülecek gibi değil de; belki o köyde bir örgütlenme sağlanması gerekiyor aslında.(...)Belki konu zaten bir şeyin tasarlanması ve bir mimarlık ürünü çıkarmak değil. İşin sonunda sadece iyi bir tasarımla sorunları çözebileceğine inanmamak lazım." (HİM üyesi-2)

"Bizde bir mesleki bilgi var, gideceğiz ve oraya onu aktaracağız ve bir iyilik yapacağız gibi bir yaklaşımımız yok. Bizim oraya verdiğimiz ve o yerlerin bize kattığı şeyler kıyaslanacak olursa herhâlde biz borçlu çıkarız.(...)Beyaz yaka, orta sınıf deniyor veya küçük burjuva diyoruz biz, yani bizim içinde bulunduğumuz grubun yüzünü döndüğü ve temas halinde olduğu yer o kişinin hayattaki duruşuna etki ediyor aslında.(...)Tabii ki bugün bizim çok dertlerimiz var. Meslek alanından pek çok hak kaybı yaşıyoruz. Ama küçük burjuvanın yaşadığı problemlerle yoksul halk sınıflarının yaşadığı problemler arasında hâlâ fark var. Ve bu sınıfın içinde olup en azından bazı pratikleri o sınıfın bulunduğu ortamlarda yaptığınız zaman, bu insanı derleyip toplayan bir şey." (MM üyesi)

Mimarların toplumun ihtiyaçları hakkında çok da fikir sahibi olmadıklarına dair yaklaşımlarıyla topluluk aktörleri, mimarların mesleki bilgi ve tasarım becerilerinden ötürü yüceltilen konumlarının bir yanılsama olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Aktörlerin görüşlerinin, doğrudan bu kavramı kullanmasalar da, mimarların yanlış bilincine işaret ettiği söylenebilir. Toplulukların mimari üretime başkalarının dâhil olabilme yollarını genişletme çabaları, yanlış bilinci aşma ve rollerini mesleki sorumluluk kaygıları taşıyan, ancak mesleki anlamda bir baskı kurmayan biçimde dönüştürme denemeleri olarak görülebilir. Öte yandan aktörlerin büyük bir bölümü, günümüz koşullarında mimarları ekonomik ve sosyal statü bakımından da üstün bir mertebede görmemekte, mimarların toplumun bir parçası olarak sorunlarından da bağımsız olmadıklarını düşünmekte ve kapitalist düzen içinde birer işçi olduklarına dair söylemleri sürdürmektedir. Aktörlerin, mimarların emek ve çalışma koşulları bağlamında aktardıkları meseleler, mimarların üretim süreçleri içinde karşılaştıkları, mesleki bilinç ve pratiklerini yönlendiren diğer etik problemleri ortaya koymaktadır.

"Mimarlık diye bir şey zaten şu anda yok yani. İnşaat var ve onun ameleleri var, biz de onun amelesiyiz gibi görüyorum ben açıkçası." (Politeknik üyesi)

Etik bir sorun olarak yabancılaşma: Mimarın emek ve çalışma koşulları

Deamer (2018, ss.21-23), mimarların ofise gidip zaman çizelgelerini doldurmalarına ve maaşlarını almalarına rağmen "iş"in bu belirgin özelliklerini atladıklarını, yerine yaratıcılık mitini koyarak, iş hayatlarının gerçekliğine dair her türlü kavrayışı görmezden geldiklerini söyler. Deamer'ın tespitlerindeki mimar profilinden farklı olarak, görüşme yapılan mimar kitlesinin ana akım mimarlık ortamındaki emek ve çalışma süreçlerine dair bireysel sorgulamalar yaptıkları ve bu bağlamdaki sorgulamalarının aktörleri alternatif arayışına yönlendiren en temel etken olduğu söylenebilmektedir. Topluluk aktörlerine mesleki yönlerini belirlemelerinde etkili olan süreçler ve çalışma deneyimleri sorulduğunda, özel sektörde ücretli çalışan olarak tecrübesi olsun olmasın aktörlerin hemen hepsi meslek ortamında baskın hâle gelen güvencesizlik ve sömürü koşullarına eleştiriler getirmişlerdir. Sektöre dair gözlemlediklerini veya bizzat maruz kaldıklarını belirttikleri durumlar; iş sözleşmesi yapılmaması, sigortasız çalıştırılma veya sigortanın eksik yatırılması, maaşların geciktirilmesi veya uzun süreler ödenmemesi, Mimarlar Odası'nın belirlediği asgari mimar maaşının altında ücretlendirme yapılması, mesai saatlerinin ucunun açık olması, hafta sonlarını ve resmi tatilleri kapsayabilen değişken ve öngörülemeyen çalışma süreleri, fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi, iş yükü ya da deneyim süresine göre çalışanlar arasında adil ücretlendirme yapılmaması, cinsiyet ayrımcılığı ve mobbing gibi hak gaspları ve etik dışı muamelelerle ilgili anlatıları içermektedir.

"Esasen çok iyi olarak ön plana çıkan veya yarışmalarla adı duyulan ofislerde dahi mimarlık emekçilerine emeklerinin karşılığının ödenmediği veya sadece maddi bir şey üzerinden düşünmeyebiliriz bunu, değerli hissetmiyor insanlar aslında. Veya bir şeyleri değiştiriyor, dönüştürüyor gibi hissetmiyorlar, işin sonunda o kadar emek vermelerine rağmen bir başkasının ismiyle bir şeylerin ön plana çıkması rahatsız ediyor. Birçok sorun var bu anlamda." (Lokal üyesi)

Emek süreçleri bağlamında aktörlerin dile getirdikleri rahatsızlıklar, insani olmayan çalışma şartlarına maruz kalınmasıyla, hak edilen ücretin alınamamasıyla veya hak ihlallerine uğranmasıyla sınırlı değildir. Aktörlerin temel kaygılarının, emekleri üzerindeki kontrollerini sınırlayan, özgür özneler olarak kendi irade ve değer yargılarına göre eylemelerinin önüne geçen anlayışların mimarlık üretim süreçlerindeki artan hâkimiyeti olduğu söylenebilmektedir. Ana akım mimarlık üretim tarzını sorunsallaştıran aktörler, üretim ilişkileri içinde ücretli çalışan mimarlara biçilen rollere eleştiriler getirmiştir. Görüşme yapılan aktörlerin bir kısmı, hâlihazırda sorguladıkları üretim faaliyetlerinin içinde yer almayı en başından istemediklerini ve mezun olduktan sonra özel sektörde herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Piyasada çalışma geçmişi olan aktörlerin büyük bir bölümü ise, tecrübe kazanma, kendini geliştirme veya ekonomik bağımsızlığını elde etme gibi motivasyonlarla mezun olur olmaz iş hayatına atıldıklarını, fakat deneyimledikleri iş ortamlarının kendilerini ana akım pratiklerden uzaklaşmaya sevk ettiğini ifade etmişlerdir. Mimar olmayan patronlar tarafından yürütülen ofis ve şantiyelere ilişkin tecrübelerine değinen aktörler, piyasa hükümlerince manipüle edilmeleri, mesleki beceri ve sorumluluklarının

imzaya indirgenip proje üzerindeki kontrollerinin sınırlanması, teknik bilgi ve yönetmeliklerle bağdaşmayan uygulamaları yapmaya zorlanmaları gibi yetkilerinin sömürüldüğü, etik ve yasal olmayan tutumlara dikkat çekmişlerdir. "*Mesela teklif gelmişti şantiye şefliği için. Ama ben şantiye şefi olacak bir insan değildim, çünkü yeni mezunum, tecrübem de yok. Aslında bana tecrübem için değil de imzam için verilen bir para ve orada denetleyemeyeceğim şeylerin başına koyacaklar beni. Ne orada yaşanacak şeylerin sorumluluğunu, hani şantiye sırasında, ne sonrasında yaşanacak şeylerin sorumluluğunu, sadece hukuken değil, vicdani olarak da alamayacağım için düşünmedim.*" (Politeknik üyesi)

Bir mimarın patron ya da sorumlu olduğu işlerde çalışmış olan aktörlerden bazıları, mimarlık ofislerinde ticari kaygılar ve hızlı üretim odağında projeleri tamamlamanın önemsenip sürecin göz ardı edildiğine değinmişler; tasarım aşamalarının eğitim ortamında benimsedikleri yaklaşımlarla örtüşmemesi ve eğitim sürecindeki araştırma, tartışma ve hayal etme ortamını piyasada bulamamalarının kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını belirtmişlerdir. Bazı aktörler, mimarlık genellikle usta-çırak ilişkisi içinde, deneyim aktarımıyla öğrenilen ve pratik edilen bir meslek olarak görülse de, sınırlı teslim süreleri nedeniyle ofislerde entelektüel paylaşımlara vakit ayrılmadığı gibi, patron-çalışan hiyerarşisini içeren bir düzenin hâkim olduğuna dikkat çekmişlerdir. Aktörler, çalışma düzeni ve prensipleri açısından bütün mimarlık ofislerini genellememek gerektiğini belirtmekle birlikte, ücretli çalışan mimarların üretim faaliyetleri içinde kendi sözlerini söyleyebilmek ve yaratıcı kapasitelerini kullanabilmek açısından rollerinin sınırlı olduğunu düşünmektedir. Ofis içinde patron mimarın karar verici olması ve projelerin tek bir karar vericinin istekleri ve yönlendirmesi doğrultusunda oluşturulması, aktörlerin bu bağlamda eleştiri getirdikleri bir meseledir. Emek karşılıklarını maddi ve manevi olarak alamamaları, kendilerini geliştirmelerine ve gerçekleştirmelerine fırsat verilmemesi, emekleriyle anlamlı bir değer ve etki üretemediklerini hissetmeleri, aktörlerin büyük bir bölümünün anlatılarında mesleki tatminsizlik yaratan etkenler olarak öne çıkmaktadır.

"*Ne yazık ki bizde böyle bir sıkıntı var, patron mimarların ofislerinde özellikle. O tasarlama sürecinde ilah o, tasarlayan yaratıcı ilah o, sen onun döküntülerini toparlayan ve temize geçen insancıklarısın o Tanrının altında.*" *(ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)*

"Özne olmak, kendi sözünü üretebiliyor olmak, düşünmeye devam edebiliyor olmak. Bu açılardan çok kısıtlayıcı ve baskılayıcı buluyorum şu andaki ana akım mimarlık ortamını. (...)Kişinin kendine özgü özelliklerini kullanmasına vesile olan bir ortam sunmuyor maalesef." (HİM ve Arazi Assembly üyesi)

Bazı aktörler ise, mimarlık ofislerinde çalışırken "hiç tatmin yaşamamak" gibi bir durumun söz konusu olmadığını; başarılı olarak nitelendirilen, estetik, teknik ve işlevsel açıdan nitelikli tasarım ürünleri ortaya koymaya önem veren mimarlık ofislerinde çalışmanın, bir şeyler öğrenmenin ve deneyim kazanmanın, emek sarf edilen projelerin inşa edilip hayata geçtiğini görmenin ya da yarışma projelerine hazırlanmak ve derece almak gibi başarıların bir yandan mesleki açıdan tatmin de verdiğini belirtmişlerdir. Bu kişiler, belirli açılardan tatmin yaşama imkânlarına rağmen, pratiklerini ana akım mimarlık ortamı içinde sürdürmek istememelerinin nedenini, "3. Boğaz Köprüsü, Zorlu Center, Galataport, Haliçport" gibi etik olmadığını düşündükleri projelerde yer alma çekincesi duymaları olarak açıklamaktadır. Kültürel, toplumsal ve çevresel bağlamda yıkıcı etkiler yaratma ihtimali olan projelere aracılık etme kaygılarının, aktörlerin bütünü için başka türlü var olmaya dair bir arayışı uyandıran neden olduğu söylenebilmektedir. Aktörlerin hem kendi emek koşullarına dair endişeler taşıdıkları, hem de inşaat sektörünün rant odaklı üretim anlayışı altında, emeklerini sarf etmeleri beklenen işlere dair etik sorgulamalar yaptıkları ifade edilebilir.

"*2010 yılında patlak bir inşaat ekonomisinin doğduğu bir ortamda, çok sevdiğimiz ofislerde dahi çalışsak, gidip çok süper yeşil bir bina da yapsak, daha çizilmemiş üçüncü köprünün, olmayan üçüncü köprü yollarının etrafına koyulacak sitelerden olma ihtimalinden korkarak, etik olmayan bir projede çalışma çekincesiyle ilk var olmaya başladı bence.*" (Design-trak, HİM ve Urban.koop üyesi)

"*Aslında çalıştığım hiçbir yer, eleştirdiğim üretim biçiminin, hepimiz bir parçasıyız tabii, o sistemden kopmak mümkün değil ama onun içinde yer aldığımı bana hissettirecek kadar körleşen bir mimarlık üretimi içinde değildi.(...)Genel ülke durumunun bende o sorgulamayı tetiklemiş olması mümkün olabilir. Tam da o yıllar hakikaten inşaat sektörünün teşviklerle birlikte artık doğal kaynak, doğal yaşam alanlarımız ya da kültürel miras gözetmeden vahşice girdiği yıllardı.*" (Geçici Müdahale Platformu ve Nomadmind üyesi)

Araştırma kapsamında görüşülen, mezuniyet yılı ortalamalarına göre 2010 yılı dolaylarında meslek hayatına atılmış olan aktörlerin kendi gözlem ve deneyimlerine dayanan anlatıları, Türkiye'de ücretli çalışan mimarların emek süreçlerinin nasıl biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Üretim faaliyetleri içinde çoğunlukla yaratıcılıklarını ortaya koyamayan, emeğiyle ekonomik kâr dışında bir değer üretemeyen ücretli mimara ilişkin betimlemeler, Marks'ın emek ve çalışma süreçleri bağlamında incelediği yabancılaşma hâlinin ifadesi olarak görülebilir. Marks, emeği ve çalışmayı, insanın özgür iradesiyle gerçekleştirdiği, amacını kendisinin belirlediği, bireysel, fiziksel ve zihinsel güçlerini ortaya koyduğu, kendini geliştirdiği ve gerçekleştirdiği, kısacası insanlar için anlamı olan faaliyetler olarak kavramaktadır (Fromm, 2016, ss.68,70). Üretim faaliyetlerinin kontrolünün, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kapitalistlerin eline geçmesi, kapitalistin mülkiyet sahibi olmayan bireyi kiralayabilmesi ve kendisi için çalıştırabilmesi, mülkiyetsiz bireyin de, çalışma şartlarını kabul etmek zorunda kalmasıyla, emek ve emeğin ürettiği şeyler insanın kendi iradesine bağlı olmayan nesneler hâline gelmiştir (Fromm, 2016, ss.59,78). Marks'ın en ileri biçimiyle kapitalist toplum düzeninde ve işçi

sınıfında gözlemlendiğini düşündüğü yabancılaşma hâlinin (Fromm, 2016, ss.78-81), bugün gelinen noktada meslek mensuplarını da etkisi altına aldığı bilinmektedir. Kapitalist düzende mimari emek de kâr elde etmek amacıyla kiralanmakta ve organize edilmektedir; iş, sermaye birikimi hedefi doğrultusunda araçsallaştırılmıştır; mimarların görevleri depolitize edilmiş, herhangi bir felsefi anlamdan yoksunlaşmıştır (Deamer ve Shvartzberg, 2020, ss.30-31). Yabancılaşmanın tüm değerlerin sapmasına yol açtığını vurgulayan Marks, yabancılaşmış insanların ekonomik kazancı hayatın en önemli hedefleri hâline getirirlerken, gerçek ahlaki değerleri hasıraltı ettiklerine dikkat çeker (Fromm, 2016, ss.85-86). Dolayısıyla yabancılaşma, değerler yerine çıkarların önceliklendirilmesi tehlikesinden ötürü etik bir sorunu karşımıza çıkarmaktadır. Buna karşılık, topluluk aktörlerinin sömürücü emek koşullarının hâkim olduğu çalışma düzenini kabullenmek ve mesleki sorumluluk bilinçleriyle örtüşmeyen üretim faaliyetlerinin bir parçası olmak yerine, kendilerini düzenden koparmaya, düzenle mücadele etmeye ve/veya başka bir var olma biçiminin inşasını denemeye yönelerek yabancılaşmayı aşmaya çalıştıkları söylenebilir.

"*Kurulma sebeplerinden biri; ne yapıyoruz, kime yapıyoruz, nasıl yapıyoruz meselelerinden hoşnutsuzluk. Bu ister akademide olun, ister ofiste olun, ister şantiyede olun, hep nasıl bir mimarlık içinde olduğumuzdan memnuniyetsiz olma hâlinden kaynaklanıyor bence öğrenciyken de sonra da. Öyle bir kuruluş motivasyonu var ve hâlâ devam ediyor.*" (HİM üyesi-2)

Yabancılaşmamış bir emeğe kavuşulduğunda özgür çalışma ortamları ve özgür eylemlerin kendiliğinden doğacağına inanan Marks gibi (Fromm, 2016, ss.81-82), Marks'ı takip eden eleştirel teorisyenler, yabancılaşmadan kurtulmanın bilinçli, kolektif mücadeleyle çözülebileceğini öne sürerler (Lefebvre, 1996, ss.12,52; Harvey, 2015, s.70). Aktörlerin topluluklar kurmalarının veya topluluklara katılmalarının öznel nedenleri hakkında aktardıklarına bakıldığında da, emeklerini kapitalist pratiklerden ve sömürü koşullarından özgürleştirme, emekleri üzerindeki kontrolü ele alma ve mevcut mimarlık ortamına dair etik kaygıları neticesinde kolektif çözümler üretme arayışları göze çarpmaktadır. Aktörlerin ana akım mimarlık ortamının yabancılaştırıcılığı karşısında aldıkları pozisyonlar, diğer bir deyişle yabancılaşmayla mücadele yöntemleri, topluluklar içinde ön plana alınan kaygılar üzerinden okunabilmektedir. Crawford (1991, s.44), toplumsal kaygılara odaklanmanın, mimarların kapitalist üretim ilişkileri içinde daraltılan yetkinlik alanlarına karşı daha fazla kontrol talep edebilecekleri profesyonel bir temel oluşturacağını savunmaktadır. Tam da bu bağlamda, toplulukların kuruluş amaçlarının, aktörlerin emeklerini toplumsal katkı odağında, ana akımın göz ardı ettiği meseleler ve kesimler için kullanma niyetlerini içermesi bakımından ortaklaştığını söylemek mümkündür. Öte yandan; ÜİMF, MDTH, TMMM ve Politeknik, doğrudan meslek insanlarının emek ve çalışma koşullarına dair kaygıları önceliklendiren ve meslektaşların hak arayışlarına dair mücadele zemini oluşturmayı merkeze alan topluluklardır. Bu ekipler, giderek daha fazla güvencesizleşen ve kırılganlaşan ücretli ve işsiz mimarların, emek-etik ekseninde karşılaştıkları sorunlar karşısında çözüm olarak, örgütlü tepkiler verme ve dayanışma gerekliliğini öne çıkarmaktadırlar. Bu eksende yürüttükleri bazı çalışmalar; imar kuralları, mimari çizim programları gibi konularda ücretsiz atölyeler düzenlenmesi, mesleki haklar ve iş kanunu alanlarında meslektaşların hak ihlallerine karşı mücadele edebilmelerinin önünü açmak üzere bilgilendirme odaklı etkinlikler gerçekleştirilmesi, sömürücü koşullar dayatan ofis/firmalara karşı farkındalık sağlamak üzere deneyim paylaşımı yapılması gibi birbirini güçlendirme temelli faaliyetlerdir. Bu ekipler için, adil ve yaşanabilir çevrelerin tahayyülü ve inşasına giden yolda, mimarların emek problemlerinin çözümüne odaklanılması temel önemdedir. Mimarların emek koşullarıyla ne ürettikleri arasında ilişki kurduklarını söylemek mümkündür. Toplulukların aktörleri, mimarlık ürünlerinin kente, kentliye, doğaya zararlarında sonuç ürün kadar üretim süreçlerinin belirleyici olduğunu ve yaşanabilir çevrelere dair mücadelelerin meslek insanlarının emek mücadeleleriyle birlikte yürütülmesi gerektiğini savunmakta, toplulukların kuruluş amaçlarını bu bağlamda açıklamaktadır.

"*Toplumcu Meclis iki ayaklı bir deneyim yaratmaya çalışıyor. Bir taraftan bir meslektaş dayanışması; meslek hayatımızdaki haklarımız, çalışma yaşamımızdaki koşullar, bununla ilgili akıl fikir üretmekle dayanışmak üzerine. Bir taraftan da, mesleki bilgimizi kullanabileceğimiz, mesela ülkedeki kent mücadelesine, ekoloji mücadelesine, enerji konusuna, madenler konusuna dair söz üretebileceğimiz bir kol daha var ve bunun beraber devinmesi gerektiğini düşünüyorduk.*" (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

"*O şantiyeler, o büyük projeler aslında genç kuşak mimarların, işçilerin ve sektörde çalışan bütün emekçilerin sırtından yükseliyor.(...) Bizim MDTH'ın dayanışan taban dediği, güvencesiz ve kırılgan olan bir genç kuşağı tanımlayan ve onun bakış açısından da, ikisinin de ele alınmadan bir dönüşümün mümkün olamayacağını, kente dair bir dönüşümün de, ekolojiye dair bir dönüşümün de mümkün olamayacağını savunan bir ekipti.*" (ÜİMF, MDTH ve Acil Korona Mekânları Ağı üyesi)

Bu topluluklar göz ardı edildiğini düşündükleri emek siyaseti ve meslek politikası konusuna ağırlık vererek, ağırlıklı olarak ücretli çalışan ve işsiz mimarların sorunlarına karşı bir meslektaş dayanışması yürütseler de, ücretli çalışan mağduriyetlerinin patron mimarların kendi mağduriyetlerinden kaynaklı gelişebildiğini, patron mimarların da üretim ilişkileri içinde yüzleştikleri sorunlar olduğunu yadsımamaktadır. Aktörler, anlatılarında, farklı sınıf ve sektörden mimarların etik dışı tutumlarının temeli olabilecek zorlama koşullarına dikkat çekmişlerdir. Aktörlere göre, neoliberal kapitalizmin meslek üzerindeki tahakkümü, ekonomik kriz ve pandemi koşulları, Türkiye'de yıldız mimarların devam eden yükselişi ve piyasanın dayattığı rekabet olgusu, büyük ve küçük ölçekli ofis sahibi mimarları farklı oranlarda da olsa

etkilemektedir. Minimum proje bedeli üzerinden fiyat kırılması gibi haksız rekabete yol açan tutumlar, aktörlerin patron mimarların birbirlerine karşı sorumlulukları bağlamında işaret ettikleri etik dışı davranışlardır. Düşük proje fiyatlandırmalarına maruz kalınması, çizilen projelerin bedelinin işveren/müşteri tarafından ödenmemesi veya geciktirilmesi, keyfi sebepler gerekçe gösterilerek belediye tarafından projelere onay verilmemesi, imar kurallarının kişiye göre esnetilmesi, ekonomik/politik gerekçelendirmelerle belli başlı mimarların daha fazla iş alması ve kazanç sağlaması gibi durumlar ise, aktörlerin, işverenler veya kurumlarla ilişkiler bağlamında mimarların karşılaştıklarına değindikleri etik dışı muamelelerdir.

"*Ben bu projeyi 10.000 dolara yapıyorsam, diğer arkadaşım 7.000 dolara yapmasın bunu.(...)Veya buraya 5 katlı bina yapılması gerektiği söyleniyorsa, benim oraya 10 katlı yaparak senden o şeyi çalmamam gerekiyor.(...)Sonrasında ne oluyor, bize, topluma zararlı şeyler çıkıyor. Binalar yıkılıyor, görüyoruz, denetim olmuyor, rüşvet gırla gidiyor.*" (ÜİMF ve MDTH üyesi)

Aktörler, Türkiye'de mimarların maruz kaldıkları veya bizzat sergiledikleri etik dışı davranışlara karşı denetim mekanizmalarının da gerektiği gibi işlemediğini düşünmektedir. ÜİMF, MDTH, TMMM ve Politeknik, etik normlar ve yaptırımların eksikliği karşısında hem meslek odalarının inisiyatif almasına yönelik, hem de yerel ve merkezi yönetimler gibi daha üst ölçekteki kurumlar tarafından yasal düzenleme ve denetim yapılması gerekliliğine dikkat çekmek üzere çalışmalar yürütmektedir. Ekonomik kaygıların doğurduğu baskı ve bağımlılıklar küresel bağlamda bütün mimarları etik dışı uygulamalar yapmaya yönlendirebilmektedir. Öte yandan, aktörlerin bütünü, Türkiye'nin ekonomik ve politik koşullarının mimarlar için daha zorlayıcı özgüllükler barındırdığını düşünmektedir. Aktörler, siyasi iktidarın mimari üretim süreçlerindeki baskınlığının, gerek özel sektörde, gerek kamuda, gerekse akademide pratiklerini sürdüren meslek insanları açısından özgür olunmayan koşulları beraberinde getirdiğini vurgulamışlardır. Aktörlerin eleştirilerinin yoğunlaştığı ana nokta, tüm toplumu ilgilendiren kentsel/mekânsal üretim süreçlerinde bakanlıkların, yerel ve merkezi yönetimlerin kararları belirleyici olurken, herkesin fikrini söyleyememesi ve çalışmaların parçası olamaması, demokratik tartışma ortamlarının önünün kapatılması ve meslek insanların itirazlarının engellenmesi üzerinedir. Aktörler, etik sorumluluklarını yerine getirmek isteyen meslek insanlarının da mevcut koşullar altında getiremediğini ve baskıların bu meslek insanlarını mesleki bilgilerinin gerektirdiği şekilde davranmaktan çekinir hâle getirdiğini belirtmişlerdir.

"*Mimari üretimi asıl olarak belirleyen şey, iktidar ilişkileri. Siz piyasanın içerisinde rahatça iş alan bir mimar bile olsanız, iktidar tahakkümü içerisinde aslında bir özgürlük alanınız pek de yok. Çünkü size tanımlanan işi yapacaksınız. Ne bileyim, mesela bugün Osmanlı-Selçuklu tarzı diye bir şey çıktı. Şimdi bu ana akım kamu yapılarının cephe biçimi hâline geldi. Osmanlı-Selçuklu tarzı bir estetik değer hâline getirilmeye çalışılıyor. Orada bir özgürlük alanı yok dolayısıyla bunu seçmekle ilgili, nasıl yapacağınızla, nasıl eyleyeceğinizle ilgili.*" (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

"*Kamuda da mesela yönetmeliğe aykırı bir şeye sen hayır diyorsun ama üst taraftan sana dönüyor, baskı yapılıyor mesela, sen bu projeyi geçirmek zorundasın. O da meslek etiğine aykırı. Sonra o insan ne yapıyor? Kamudan ayrılmak durumunda kalıyor. Radikal bir şekilde mesleğini yapamıyor.*" (ÜİMF ve MDTH üyesi)

Mevcut koşulların hem genç mimarların algısını yönetmesi, hem de sektör içinde mesleğini duyarlılıkla yapan mimarların mesleklerinden soğuyup uzaklaşmasına neden olması, aktörlerde kaygı üreten bir diğer mesele olarak öne çıkmaktadır. Aktörlerin büyük bir çoğunluğu, mimarların pratikleri dâhilinde daha farklı davranmasının koşulların dönüşmesine bağlı olduğunu düşünmekle birlikte, mimarların bu dönüşümde alabilecekleri sorumluluklar olduğuna inanmaktadır. Sargın'ın (2024, s.273), özneyi sermayenin boyunduruğundan ve iktidarın baskısından azade kılacak en güçlü enstrümanın örgütlülük olduğunu vurguladığı gibi, aktörler de mimarların örgütlü tepkiler vermesi gerektiğini savunmaktadır. Zorlama koşulları karşısında bütün mimarların bir duruş benimsemesi gerektiğini düşünen aktörler, mimarların kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonları ve inisiyatif alabilecek pozisyonda olduklarını düşündükleri mimarların koşullarla mücadele etme sorumluluğunu almamalarını eleştirmektedir.

Etik olmayan kentsel/mekânsal üretimler: Mimarın eylem(sizlik)leri

Türkiye'nin özgül koşullarının zorlayıcılığından ayrı olarak, mimarların bilinçli eylemlerini sorgulayan aktörler, mimarların emeklerini kim için ve ne şekilde kullanacaklarına ilişkin tercihlerinin, neyi önceliklendirdikleriyle ve nasıl bir mimar kimliğine bürünmek istedikleriyle alakalı olduğunu düşünmektedir. Aktörlerin bütünü, mimarların maddi kaygılar gütmelerini ve para kazanmak istemelerini insani bir durum olarak görmekte ve emeklerinin karşılığını adil bir şekilde alması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşın, hayatı idame ettirme güdüsü ile daha fazla para ve prestij kazanma arzusunu birbirinden ayırmakta, mimarların meslekleriyle olan ilişkilerini yalnızca bireysel hırs ve çıkarlar üzerinden kurmalarına eleştiriler getirmektedir. Mimarların, iktidarın kentsel politikalarını ve sermayedarların taleplerini sorgulamadan kabul ederek ve eylemlerinin toplum ve çevre üzerinde yaratacağı etkileri göz ardı ederek kent suçu olarak nitelendirilen projeler içinde yer almalarına karşı çıkmaktadır. Aktörlerin, mimarların teknik bilgilerinin getirdiği sorumluluk ve etik anlayışından uzaklaşan, sermaye birikimi hedefinde dönüştürülen imar kanunlarının alan açtığı uygulamaları yapmayı hak gören, bütüncül bir planlama yaklaşımını gözetmeyen, tarihi kültürel değerleri, toplumsal belleği ve ekosistemi hiçe sayan tutumları hakkındaki eleştirileri genel bir mesleki yozlaşmaya dikkat çekmektedir.

"*Şehrin ortasında bu kadar iri bir kütle, bütün trafiği alt üst edecek, doğru düzgün kullanıcısı olmayacak ve o yöreye hiçbir şekilde uymayan bir proje nasıl yapılabiliyor, neden yapılabiliyor? Ve mimarı "bana böyle bir emsal verildi, böyle bir h max verildiyse ben de tabii ki buraya bunu yaparım" algısında. Çünkü çok ciddi bir şekilde para kazanacak oradan ve isim duyuracak. O yapmasa başkası yapacak. Yani diğerlerinin yapmaması, 'biz bunu etik olarak yanlış buluyoruz'dan değil. O işi alamamalarından dolayı aslında.*" (Düzce Umut Atölyesi ve MAD üyesi)

Topluluk aktörlerinin büyük bir bölümü, sınıfsal bir bakış açısı benimseyerek, patron mimarlar ile ücretli çalışan mimarları daha farklı davranma imkânları açısından ayrıştıran yaklaşımlar göstermektedir. Bu aktörler, ücretli çalışanların hayatlarını idame ettirebilmek için kent suçu projelerinin üretim süreçlerinde yer almak zorunda kalabildiklerini, patronların ise seçim yapma özgürlüğünün daha fazla olduğunu, bu nedenle etik açıdan daha sorumlu olduklarını düşünmektedir.

"*Bir çalışan olarak bu tür şeylere hayır diyememeyi mesleki etiği hiçe saymak olarak görmüyorum. Burjuva sınıfı için tabii ki böyle düşünmüyorum. Çünkü onun kazancı ve onun kârıyla, bir çalışanın, bir küçük burjuvanın koşulları çok farklı.*" (MM üyesi)

"*Kendisinin geleceğini düşünüp de, bulunduğu toplumun geleceğini düşünmeyen, yanlışı görerek bilerek yapan her türlü pratiğin kendisini eleştiriyorum. Ama bunu zorunlu yapanları küçümsemek üzere demiyorum.*" (B1a (Başka Bir Atölye) üyesi)

Aktörlerin bir bölümü ise, ücretli çalışan mimarların işten çıkarılma gibi insani kaygılarını anladıklarını, fakat kendi değerleriyle bağdaşmayan proje üretimleri karşısında bir duruş göstermeleri gerektiğini düşünmektedir. Ücretli çalışanların kent suçu projeleri içinde yer alırken mesleki bilgilerinden sapmalarını ve doğruları eğip bükmelerini ise maddi kaygılardan kaynaklanan bir zorunluluktan öte, etik dışı olarak görmektedir.

"*Arka plandaki bütün maddi kaygıları anlayarak söylüyorum ama (...) çok bariz olan noktalar da var yani, bu bir meslek diye biz de önümüze gelen her problemli veya bir sorunsal olarak algılanan şeyin içerisine dâhil olmak zorunda değiliz.*" (Plankton Project üyesi)

"*Mesela Kanal İstanbul'un ÇED Raporu'nun arkasında o raporu hazırlayanların isimleri vardı, birini de tanıyorum. İşte bu kadar da değil. Yani bilerek mesleki birikimini bükmeyi tercih edemezsin. Evet, ücretli olarak bir firmada çalışıyorsun ve o firma o raporu yazdırıyor. Ama o raporu yazarken doğru bildiğinden şaşıyorsan eğer ve doğruları bükmeyi tercih ediyorsan orada bir sorun var. O bir tercih değil, o artık yalan söylemek oluyor.*" (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

Topluluk aktörleri, mimarların kamuoyunda tartışma yaratan üretimlerini "meşrulaştırmaya, görünmez kılmaya, başka türlü göstermeye, üstünü kapatmaya" çalışmalarını, özellikle de "yıldız" mimarların kent suçu projelerinde yer alma tercihlerinin mazur görülmesi için argümanlar öne sürmelerini eleştirmektedir. Mimarların "çalışanlarıma maaşlarını nasıl ödeyeceğim?", "bu benim mesleğim, para kazanmam gerekiyor", "işveren öyle istiyor" gibi söylemlerin arkasına sığınarak aynı davranışları sürdürmeleri, aktörlere göre toplum ve toplumun bir parçası olarak mimarlar açısından düzenin değişmeden kalmasına sebebiyet vermektedir. Aktörler, mimarların bu tutumlarıyla "pratiklerinin kapitalist düzen içinde bir aparat olduğunu" ve kendilerine dayatılan sınırlı rolleri kabul etmiş olduklarını düşünmektedir. Aktörlerin anlatıları, mimarların eylemleriyle mevcut koşulların sürmesine aracılık ederek, bir anlamda, içinde bulundukları koşulları kendi kendilerine dayattıklarını düşündükleri biçiminde yorumlanabilir.

"*Bir kere bir toplantıda söylemişti 100 kişilik bir ofisin sahibi olan mimar; "ben ofisi nasıl döndüreceğim?" E bu koşulda döndürmeye çalışıyorsan hep bunu sürdüreceksin, o sana da bağlı bana kalırsa. Kim diyor ki 100 kişilik ofisin olsun diye ayrıca? Biri de iki kişi anca ayakta kalmaya çalışıyor, bir kişi bir şey yapmaya çalışıyor. Hani eşitsizliği oradan da görünüyor.*" (B1a üyesi)

"*Bu mevcut kapitalist sistemde benim pratiğim sadece bir aparat, bunu kabul etmiş oluyor. O zaman neden mimarsın? Bir teknikerin yapabileceği işleri yapıyoruz ofislerde, buna indirgeniyor. Mesela dolap içi çiziyoruz, çünkü 1.000.000 metrekare bir konut alanı yapılacak, zaten çoktan evi olan insanların satın alması için, ormanlık bir alanı talan ederek. Ama o zaman ne üretiyoruz biz? Zaten olayın iklim kısmı ayrı bir sorun. Sürekli inşa et, birileri daha çok kâr elde etsin, rant sağlasın, birileri 15. dairesini alsın diye. Ama burada kim yaşayacak? Bunun savunuculuğunu yapmak lazım.*" (Roof Coliving üyesi)

Mimarlığın sadece parası olana hizmet veren bir pratikten öteye gitmemesi, topluluk aktörlerinin bir diğer endişe kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Aktörlerin bu bağlamda vurguladıkları bir sorun, daha fazla rant uğruna, olmayan ihtiyaçlar yaratılıp, doğa tahrip edilerek, lüks tüketime yönelik bir inşa faaliyeti sürdürülürken, dar veya orta gelirli kesimlerin yaşam biçimlerine uygun, nitelikli konuta dahi erişememeleridir. Bazı aktörler, mimarların sermayeyle uzlaşmacı bir yerden bakan tutumlarını, "konfor alanından çıkamamak" olarak nitelendirmektedir. Mimarların istedikleri tarzda projelerin içerisinde yer alarak ve konfor alanının gerektirdiği ölçülerde hareket ederek, kendi gündemleri dışında gelişen durumlar karşısında pasifleşmeleri, bu aktörlerin eleştiri getirdikleri meselelerdir. Bu bağlamda, toplulukların bütününün pratiklerini gündemlere göre şekillendirmeye ve toplumun acil ihtiyaçlarına cevap vermeye önem atfettiklerini söylemek mümkündür.

"*Senin dışında gerçekleşen değişiklikler olabiliyor, işte büyük bir deprem olabiliyor, İstanbul'da böyle bir deprem bekleniyor. Hep güvenli alanda kaldığımız tasarımlar mı yapıyoruz veya yarın böyle bir yıkım gerçekleştiğinde biz mimarlar olarak nasıl pozisyon alıyoruz? Konfor alanımızdan çıkabiliyor muyuz? (...) Gündemimiz İstanbul depremiyse ve inşa ediciler olarak mimarlar da bunun bir tarafıysa, paydaşıysa, buna göre nasıl pozisyon alacağız?*" (Plankton Project üyesi)

Bu noktada bir parantez açarak, araştırma kapsamındaki görüşmelerin 6 Şubat depremlerinden hemen sonra, toplulukların büyük bölümünün düşünsel ve pratik anlamda sürece katkı koymaya çalıştıkları bir aralıkta gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Aktörler görüşmelerdeki anlatılarında, mimarların depremin yarattığı yıkımların ardından, yeniden inşa sürecine bir tasarım aktörü olarak katılmaları hakkındaki düşüncelerini de aktarmışlar, insanların mağduriyetlerinin çözülmeden kalmasından endişe ettiklerini dile getirmişlerdir. Aktörlerin bir kısmı, yıldız olarak kodlanan mimarların "geçmişte yaptıklarını affettirmeyecek olsa da", afet sonrası kentlerin yeniden ayağa kaldırılması süreçlerine dâhil olarak "ellerini taşın altına koymalarını" olumlu bulmakta, aktörlerin büyük bölümü ise, proje müellifi olan mimarları, insanları karar süreçlerinin dışında bırakarak yerelin değerlerini ve sesini göz ardı eden politikalara aracılık etmeleri ve planlama süreçlerini etik bir şekilde yürütmek konusunda etkisiz kalmaları noktalarından eleştirmektedir.

"*Hatay'da şu an yaptıkları gibi, mimar mimar bir araya gelip bir şeyleri çözmeye kalkışmak yerine, bizzat yaptıkları şeyin bir suç olduğunu, aslında yapmak yerine daha yıkıcı etkiler yarattığını, geri dönüşü olmayan bir temizlik operasyonu olduğunu kabul etmeleri ve farkında olmaları gerekiyor. 'Aa biz öyle düşünmedik, biz böyle bilmiyorduk' demek gibi bir şans da açıkçası ben tanımıyorum kimseye. Çünkü böyle bir sorumlulukları var.*" (HİM ve Arazi Assembly üyesi)

Aktörlerin anlatılarında öne çıkan bir diğer husus, proje süreçlerinin arka planındaki etik dışı tutumların "iyi mimarlık" yoluyla görünmez kılınmaya çalışılması ve bunun bir savunu hâline getirilmesine ilişkin tepkileridir. Aktörlere göre, bir yapının teknik ve estetik açıdan başarılı olması, kent hakkının ve kamu yararının gözetilmesi açısından belirleyici de yeterli de olmamaktadır. "Başkası daha iyisini ya da daha kötüsünü yapacağına ben daha iyisini yapacağım" noktasına evrilen bir mimarlık anlayışı olduğuna değinen aktörler, verili koşullar içinde amaç iyiyi üretmek ise, iyi mimarlık tanımını, nasıl iyi bir mimar olunacağını ve mekânın nasıl üretileceği mevzusunu yeniden değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır. Aktörlere göre, kamusal alanların işlevinin değiştirildiği, insanların yerinden edildiği, demokratik olmayan, şeffaflıktan uzak süreçlerle ilerleyen projeler "iyi mimarlık" örneği olmamaktadır. Bazı aktörler, Türkiye'de yıldız olarak nitelendirilen mimarların da neyin doğru neyin yanlış olduğunu çok iyi bilen, normal koşullarda o projelerin yapılmaması gerektiğinin farkında olan insanlar olduklarını, birçoğunun projelerinin arkasında seve isteye durmadıklarını ve üretimlerinin sorgulamasını yaptıklarını düşünmektedir. Bu aktörlere göre, ipler kapitalist üretim süreçlerinin elinde olduğundan ve mimarlık pratiğinin daima ekonomik bir değer üretmesi beklendiğinden, mimarlar da pratiklerini finansal kaygılarla yürüttüklerinde, yanlış olana müdahale etme ve engel olma güçleri de daha az zarar verme gibi bir çizgiyle sınırlı kalmaktadır. Aktörler, mimarların mevcut sistemin çizdiği çerçevede hareket ettiklerinde çok kolay meşrulaştırma argümanları bulabildiklerini, fakat uzaklaşıp dışarıdan bakıldığında, "bunun böyle olmak zorunda olmadığını" görmenin de mümkün olduğunu savunmaktadır.

"*Herkes işini, mesleğini bıraksın, demiyoruz ama bir şey senin ayağına gelir, onu yapıp yapmamak, işte orada senin duruşun odur. (...) Etik burada devreye giriyor. Ben buna ses çıkaracak mıyım, çıkarmayacak mıyım? (...) İnsan sadece parasıyla var olmuyor, etik değerleriyle var oluyor, mesleki duruşuyla var oluyor, insan olarak duruşuyla var oluyor. Sen bunların hepsini görmezden gelip mesleği sadece para odaklı görüyorsan, (...) o zaman iş oraya gelir, etikten tamamen yoksun. Nasıl bir arada yaşayacaksın, nasıl insanca yaşayacaksın? Bu sorumluluk değil, bu zaten insan olmanın bir gereği, mimarlıkla ilgisi yok bunun.*" (Politeknik üyesi)

Aktörler, görüşmeler esnasında, mimarların pratiklerini kanıksadıkları şekilde sürdürmeleriyle ve düzenin yeniden üretimine katkı koymalarıyla krizleri aşmanın mümkün olamayacağını çokça vurgulamışlardır. Mimarlara getirdikleri eleştirilerin yanında, aktörlerin bütünü, bugünün Türkiyesi'nde krizlerin de, mimarlık bağlamındaki sorunların da sadece mimarların çabasıyla çözülemeyeceğini, genel ortamın değişmesi gereken, herkesin sorumluluğuna giren bir boyutu olduğunu dile getirmişlerdir. Diğer taraftan, aktörler, mimarların üretim ilişkileri içinde kendi eylemlerinden sorumlu olduklarının altını çizmekte ve yanlış olanın içinde yer almak yerine hayır demeyi, yapılmaması gerektiğini savunmayı sadece mesleki etik sorumluluk olarak değil, insan olmanın gereği olarak öne sürmektedirler. Bu bakıştan yola çıkarak MAD, B1a, ÜİMF, TMMM ve Politeknik toplulukları, güncel dönemde kentsel ve kırsal alanlarda yürütülen adalet mücadelelerine teknik bilgileriyle destek vererek, mücadelelerde kullanılabilecek araçları ve somut çözüm önerilerini üretmekle ilgili faaliyetlerde bulunarak, sürmekte olan davaları takip ederek veya hazırladıkları raporlarla destek vererek, doğaya ve toplumsal yaşama zarar verici etkileri olan projelere engel olmak üzere çalışmalar yürütmektedir.

3. Sonuç: Topluluk Aktörlerinin Etik Kavrayışları Üzerine Bir Değerlendirme

"*Bugün hangi mimara sorsanız herhâlde çok kötü niyetli bir insan değilse kötü bir şey yapmayı istemez, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kelimeler eder. Ama mekân üretiminin son derece politik olması, değer atamasının da keza öyle olması, aslında üretimlerimizin o sınıfsal çatışmayı, eşitsizliğin türlü hâllerini yeniden üreten mekânlar olması, bunlar içerisinde mimarın gizli imza anlaşmasından tutun, çalıştığı ofislerin verdiği işlere, mesai dışı saatlere kadar çalıştığı durumlar şu an dönüşmeyecekse ne zaman dönüşecek? Biz dönüştürmeyeceksek kim dönüştürecek?*" (B1a üyesi)

"*Mimar ne yaptığı hiçbir işe yaramayacak, öylesine bir kişi ve meslek grubundan birisi, ne de dünyayı kurtaracak, bütün yükün omzunda olduğu tek aktör. (...) Ne azımsayabiliriz rolünü, toplumun içerisindeki, dünya için yapabileceklerini, ne de aşırı abartmalıyız bence.*" (ÜİMF, MDTH ve Acil Korona Mekânları üyesi)

Mimarların meslek ideolojilerinden, emek ve çalışma koşullarına,

Türkiye'nin özgül şartlarının yarattığı zorlamalardan, mimarların kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonlara kadar, mesleğin, toplumun ve çevrenin geleceğine dair topluluk aktörlerinde kaygı üreten meseleler ve gösterdikleri etik tepkiler aktarılmaya çalışılmıştır. Toplulukların gündeme aldıkları meseleler ve üretimleri çeşitlilik gösterse de, topluluklara yön veren aktörlerin kaygıları benzer noktalarda toplanmaktadır. Aktörlerin anlatılarına bakıldığında, işlemediğini düşündükleri mevcut sistemin bizi daha kötü bir geleceğe sürükleyeceğine ve bir şeyler yapmadıkça, bir daha karşı çıkılamayacak bir düzenin yerleşmesine onay vermiş olunacağına dair endişeler öne çıkmaktadır. Bu aktörlerin, ana akım pratikler içinde mesleklerini sürdürmek yerine, alternatifler düşünmek ve üretmek için bir araya gelmelerinin temel nedenini de bu bakış açıları üzerinden anlamlandırmak yanlış olmayacaktır. Mimarlık alanındaki etik sorunların artışı, bu sorunlarla mücadele etmek üzere bir araya gelen meslek insanlarının sayısını da arttırmakta, bu durum, etik sorunlara karşı çözüm olanaklarını tartışmak için zemin sağlamaktadır. Makalede ortaya konulduğu üzere, topluluk aktörlerinin dikkat çektikleri sorunlar, etik ve mimarlık eksenindeki tartışmaların mimarların kendi kimliklerini algılama şekillerinden, bu algıyı yönlendiren eğitim ve emek süreçlerinden, mimarların meslek pratikleri üzerindeki dayatmalardan ve hayatı idame ettirme gerekliliklerinden ayrı ele alınmaması gerektiğini göstermektedir. Mesleğin etik bir çerçevede yeniden inşa edilebilmesi, öncelikle eğitim kurumlarından meslek örgütlerine uzanan geniş bir kapsamda, mimarlığı kavrama ve uygulama biçimlerini şekillendiren iç faktörlerin ve kanıksanmış anlayışların gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun yanında, neoliberal stratejilerin hâkimiyetini giderek arttırmasıyla birlikte, mimarların maruz bırakıldıkları zorlama koşulları, etik dışı eylemleri meşrulaştırma aracına dönüştürülmeden, kaygıların ortaklaştırılmasıyla kapsayıcı stratejiler geliştirilmesini acil hâle getirmektedir.

Mimara dair negatif eleştiriler, sahip olduğumuz potansiyellere ve imkânlarımıza dair bakışımızı sınırlayabilir. Öte yandan, topluluk aktörlerinin yerleşik bakış açılarını ters yüz etmek ve meslek üzerindeki dayatmaları aşmak odağında pozisyonlarını yapılandırmaları etik temelinde kıymetlidir. Aktörlerin, mimarların yanlış bilincine işaret eden, mimarı yücelten meslek ideolojileri karşısında mesleği mütevazı bir noktaya çekme söylemleri; mimarı konfor alanında tutan ve düzene karşı itaatkârlaştıran ideolojiler karşısında, mimara tanımlanan rolleri üstlenmemeleri; meslek pratiklerini rekabet ederek değil dayanışarak sürdürme, mimarlık alanının göz ardı ettiği meseleleri ve özneleri gündeme alma arayışları içinde kolektifleşmeleri bir direniş biçimi olarak görülebilir. Bununla birlikte, yabancılaştırıcı emek koşulları karşısında kendi emeklerini etik bir düzleme çekme arayışlarının, aktörleri mimarlık bağlamındaki sorunları tartışmaya açarak kolektif çözümler üretmeye ve emeklerini toplumsal fayda odağında sarf etmeye yönlendirdiği görülmektedir. Eleştirellik düzeyleri, politik muhtevalar barındırıp barındırmamaları, kaygıları neticesinde ortaya koydukları söylemler, pratikler ve kullandıkları araçlar bakımından farklılaşan toplulukların, mesleği icra etmenin tek bir yolu olmadığını gösterdikleri ifade edilebilir. Meslektaşların birbirlerine karşı sorumlulukları bağlamında, aktörlerin birbiri üzerinde hiyerarşi kurmadığı, herkesin sözünü söyleyebildiği, yatay bir yapılanma sağlama çabaları; topluma karşı sorumlulukları bağlamında, halkla teması ve dayanışmayı önceliklendirerek, mesleki bilgiyle tahakküm kurmadan, insanlara alan açmak üzere denemeler gerçekleştirmeleri; mesleği sermaye birikim aracı olma pozisyonundan ve sermayedara bağımlılığından kurtarmanın araçlarını geliştirmeye odaklanmaları ve kapitalist olmayan ekonomiler kurgulayarak pratiklerini gerçekleştirmeye çalışmaları, ana akıma eleştirileri karşısında ortaya koydukları etik yaklaşımlar olarak görülebilir. Aktörler, tüm bu çabaların kendi içinde zorluklar barındırdığına; kolektif karar süreçlerinde egoların ön plana çıkabildiğine, halkın taleplerinin mesleki bilgi ve doğrularla bağdaşmayabildiğine, fon, bağış veya işbirliğiyle gerçekleştirilen çalışmalarda kaynağı veren kuruluşun dayatmalarına maruz kalınabildiğine değinmişlerdir. Etik tercihler yapılmasını gerektiren bu sorunları, farklı görüşleri müzakere ederek, konsensüs oluşturmaya çalışarak ve değerleriyle örtüşmeyen çalışmaların içinde yer almayarak aşmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Anlatılara bakıldığında, bu mimar kitlesinin, eleştirdiklerine dönüşmeme gayretiyle, eylemlerini etik kavrayışları çerçevesinde gözden geçirdikleri söylenebilmektedir. Koşullarla mücadele etmek için inisiyatif alan bu aktörlerin, mimarların farklı davranma imkânlarına inanmaları ve mimarlardan düzenin zorlamalarına karşı daha radikal duruşlar sergilemelerini talep etmeleri de olağandır. Aktörlerin büyük bir bölümü, mimarların politik meselelerin kenarında durmayıp sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, inşai olanın dışındaki üretimlere önem atfetmekte, toplumsal meselelere dikkat çekilmesini mimarların sorumlulukları arasında görmekte, sorunların tartışmaya açılması için tetikleyici olmada, kamuoyu oluşturmada ve bilinç yaratmada rolleri olabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda, aktörler için "iyi mimarlığın" bir ölçütünün, kontrolsüz ve doyumsuzca ilerleyen inşa faaliyetleri içinde "iyi tasarlanmış" yapılara imza atmak yerine, yanlış olana direnmek ve üretmemeyi seçmek olduğunu söylemek mümkündür. Aktörlerin etik kavrayışlarının da, mesleki davranış kuralları ve kodlarından öte, insani değerlerle ve geniş kapsamda duyarlılıklarla temellendiği ifade edilebilir.

Mimarlık alanında, mimarların etik sorumluluklarına uygun davranmasını talep eden görüşler, genellikle "mimarlara çok fazla sorumluluk yükleniyor" söylemleriyle karşılık bulmaktadır. Bu söylemler karşısındaki görüşleri sorulduğunda, aktörler, toplumda herkesin diğerlerine karşı sorumlulukları olduğunu ifade etmişlerdir. "Mimarların altına imza attıkları işlerde insanların ölmemesi, konforlu yaşaması, hasta olmaması gibi temel gereklilikler söz konusu olduğundan", "kent suçları ve ekokırımlar açısından bakıldığında

daha yıkıcı sonuçlar üretebildiğinden", "yerel/merkezi yönetimler gibi mekâna dair karar vericilerle doğrudan ilişkilenmesi sebebiyle etki potansiyeli de taşıdığından" aktörlere göre mimarlık mesleğinin diğer bazı mesleklere göre daha sorumlu olduğu noktalar bulunmaktadır. Aktörlere göre mimarlar, kim oldukları, nerede durdukları, üretimlerini nasıl ve kim için yaptıkları, emekleriyle ne ürettiklerini sorgulamak açısından kritik bir pozisyondadır. Diğer yandan, aktörlerin ifadeleri, bütün mimarların bu perspektifte mesleklerini sürdürmeyeceklerinin bilincinde olduklarını göstermektedir. Aktörler, "kolay olduğu için veya gerekçelendirebildikleri argümanlar olduğu için" bazı mimarların ana akım pratikler içinde devinmeye devam edeceklerini, bazı mimarların da "bunun karşısında nasıl durulabileceğine dair bir yol haritası çizeceğini" düşünmektedir. Bu bağlamda, "çözümün tabandan başlayacağına", "bir araya gelerek, kolektif bir şekilde geliştirilebileceğine", "aşağıdan tepkisel olmanın, gelecek regülasyonları tetikleyebileceğine" inandıklarını belirtmişlerdir. Topluluklara yön veren aktörlerin, gerek etiğe dair kavrayışlarıyla, gerek yürüttükleri pratiklerle mimarlığı anlama ve uygulama şekillerine dair sınırlı algıyı genişletme ve mevcut koşulların dönüşümünü etkileme potansiyellerinden ötürü, meslek odalarından ayrı olarak, Türkiye mimarlığındaki sorunlarla mücadelede önemli bir yer tuttuklarını söyleyebiliriz. ◘

* Bu makale, Gizem Saka'nın Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Neşe Gurallar danışmanlığında sürdürülmekte olan doktora tez çalışmasına dayanarak kaleme alınmıştır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde gereken etik onaylar alınmış, görüşmeciler araştırmanın kapsamı hakkında bilgilendirilmiş, izin formları tamamlanmış, kimlikleri gizlenmiştir.

DİPNOTLAR

1 Batuman (2006), mimarların pozisyonlarının dönüşümündeki etkenler olarak; 1960 darbesini, küresel bağlamda özgürlük taleplerinin yükseldiği 1968 yılı hareketlerini ve dönemin önemli gündem maddesi olan, ulusal kalkınma yerine yabancı sermayeye getiri sağlayacak Boğaz Köprüsü projesini işaret etmektedir.

2 Örneklemi belirlemede, olabildiğince fazla bilgi sağlayacağı düşünülen kesimlerin dâhil edildiği amaçlı örneklem metodu izlenmiştir(Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021, s.86). Belirlenen ölçütler, tartışmaları derinleştirebilmek ve görüş çeşitliliği yakalayabilmek adına, alandaki tecrübelerini akademik vb. çalışmalarla ortaya koymuş aktörlere öncelikli olarak ulaşılması ve örneklemin yaş, cinsiyet, topluluklarda yer alma süreleri, kurucu üye olma/gruba sonradan dâhil olma gibi değişkenler açısından farklılık taşımasıdır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü açısından kabul görmüş bir formül bulunmamakta; "geçerliliğin, örneklem büyüklüğünden çok, seçilen durumların bilgi yüklü olmasına bağlı olduğu," "bilgilerin doyuma ulaşmasıyla örnekleme dâhil etmelerin durdurulabileceği" konularında görüş birliği bulunmaktadır(Baltacı, 2018, ss.261-262).

3 Örneklemi oluşturan mimarların demografik profiline bakıldığında, %77'si kadınlardan oluşmaktadır; görüşmecilerin yaşça en küçüğü 1997, en büyüğü 1972 doğumludur. Yaş ortalaması 37'dir ve görüşmecilerin %50'si 36-40 yaş aralığındadır. Lisans eğitimlerini aldıkları üniversiteler arasında, biri vakıf, diğerleri devlet üniversitesi olmak üzere, mezun olunan 9 farklı kurum söz konusudur. Görüşmecilerin %77'si, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi gibi köklü devlet üniversitelerinden mezun olmuşlardır. Yüksek lisans veya doktora düzeyinde lisansüstü eğitim almış görüşmeci sayısı 20'dir. 19 görüşmeci, mimari tasarım, projelendirme ve uygulama gibi mimarların sektördeki ağırlıklı çalışma alanlarında en kısası sekiz ay, en uzunu on yıl çalışma deneyimine sahip kişilerdir. Görüşmecilerin hayatlarını idame ettirdikleri güncel çalışma alanları; akademisyen olan (8 kişi), serbest çalışan (5 kişi), topluluk faaliyetleriyle hayatını idame ettiren (3 kişi), Belediyeler ve ona bağlı kurumlarda çalışan (2 kişi), çalışmayan/sabit bir geliri bulunmayan (2 kişi), doğal yapı ustası olarak çalışan (1 kişi), kendi mimarlık ofisi olan (1 kişi) olarak farklılık göstermektedir. Görüşmecilerden 10'unun mimarlık alanındaki çeşitli topluluklarla temasları, üniversite öğrenciliği yıllarına dayanmaktadır. Görüşmecilerin topluluklar içinde yer alma süreleri; en kısası 4, en uzunu 17 yıldır; birden fazla toplulukta yer almış kişi sayısı 15'tir. Güncel durumda yalnızca dört görüşmecinin birden fazla topluluğa üyeliği bulunmaktadır. Görüşülen mimarların 17'si en az bir topluluğun kurucu üyesi iken, beşi içinde yer aldıkları topluluklara üye olarak sonradan katılmışlardır. Demografik bulgular üzerinden özelliklerine değinilen bu katılımcı grubun Türkiye'deki mimarlık topluluklarını bünyesindeki tüm mimarları temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, araştırma kapsamındaki toplulukların birden fazlası içinde deneyimler biriktirmiş katılımcıların varlığıyla birlikte, çeşitlilik içeren bir kitleye ulaşıldığı ve mimarların öznel bakış ve deneyimleri üzerinden geniş spektrumlu tartışmalara ve veri derinliğine erişildiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

• Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 231-274.
• Batuman, B. (2006). Mimarlar, plancılar ve Ankara: 1960'ların ikinci yarısını kentsel politika aktörleri açısından düşünmek. *Planlama, 35*, 25-32.
• Bell, B. (2004). Designing for the %98 without architects. B. Bell (Ed.), *Good deeds, good design: community service through architecture* içinde (ss.10-12). New York: Princeton Architectural Press.
• Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (2014). Kâr için değil halk için giriş. N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Eds.), *Kâr için değil halk için: Eleştirel kent teorisi ve kent hakkı* içinde (ss.15-28). İstanbul: Sel Yayıncılık.
• Crawford, M. (1991). Can architects be socially responsible? D. Ghirardo (Ed.), *Out of site: A social criticism of architecture* içinde (ss.27-45). Seattle: Bay Press.
• Deamer, P. (2016). Architecture/Agency/Emancipation. N. Lahiji (Ed.), *Can architecture be an emancipatory project?: Dialogues on the left* içinde (ss.106-122). Alresford, Hants, UK: Zero Books.
• Deamer, P. (2017, 15 Nisan). *The architect as activist*. Culture Matters. https://www.culturematters.org.uk/index.php/arts/architecture/item/2502-the-architect-as-activist
• Deamer, P. (2018). (Un)Free work: Architecture, labour and self-determination. *Architectural Design, 88*(3), 16-23. https://doi.org/10.1002/ad.2296
• Deamer, P. ve Shvartzberg, M. (2020). Beyond architecture: For an architecture of radical democracy. P. Deamer (Ed.), *Architecture and labor* içinde (ss.151-163). London:Routledge.
• Deamer, P. (2021). Deprofessionalisation. H. Harriss, R. Hyde and R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.184-190). New York: Routledge.
• Dostoğlu, S. (1983). Belirsiz sınırlar? Güvencesiz meslek? Mimarlık. *Mimarlık Dergisi, 196*, 28-32.
• Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal araştırma yöntemleri için bir rehber: Gereklilikler, sınırlılıklar ve incelikler.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
• Fox, W. (2006). *A theory of general ethics: Human relationships, nature, and the built environment.* Cambridge and London: MIT Press.
• Fromm, E. (2016). *Marx'ın insan anlayışı* (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
• Gurallar, N. (2014). Tasarım İktidarı ve Mimarlığın Olumsallığını Aşti Üzerinden Tartışmak. *Arredamento Mimarlık,281* (Dosya: İktidarlar, Kitleler ve Seyahat Hâlleri), 71-75.
• Harriss, H., Hyde, R. ve Marcaccio, M. (2021). Introduction. H. Harriss, R. Hyde, R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.8-23). New York: Routledge.
• Harvey, D. (2015). Umut mekânları (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
• İmamoğlu, B. (2018). Architectural Professionalization in Turkey, Professionalism and Its Posts. H. Sadri (Ed.), *Neo-Liberalism and the architecture of the post professional era* içinde (ss.31-47). Springer International Publishing.
• Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın sosyolojisi* (S. Hilâv, Çev.). İstanbul: Sorun Yayınları.
• Lefebvre, H. (2015). *Kentsel devrim*. (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
• Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi* (T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
• Sargın, G. A. (2017). İktidarın Mimar-Öznesinden Devrimci Siyasi-Özneye: Yaratıcılık Miti, Burjuva İdeolojisi ve Devlet Aygıtları – Kısa Değinmeler. *Arredamento Mimarlık,307* (Dosya: Mimar ve Müşterisi: İşvereni, Velinimeti), 78-80.
• Sargın, G. A. (2024). *Homopoliticus: Devrimci Bir praksis sürecinde mekân-politik ve öznesine dair denemeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
• Sert, E., Aykaç, G. ve Zırh, B. C. (2021). Urban politics and the work and labour processes of architecture: Survey research with young architect-workers in Turkey. *METU Journal of the Faculty of Architecture, 38*(1), 161-180. http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2021.1.2
• Spector, T. (2001). *The Ethical Architect:The Dilemma of Contemporary Practice*. New York: Princeton Architectural Press.
• Tafuri, M. (1976). *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development* (B. Luigia La Penta, Çev.). Cambridge and London: The MIT Press.
• Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. İstanbul: Metis Yayınları.
• Till, J. (2009). *Architecture depends*. Cambridge: MIT Press.
• Till, J. (2021). Architecture after architecture. H. Harriss, R. Hyde and R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.29-37). New York: Routledge.
• Vitruvius. (1993). *Mimarlık üzerine on kitap*. (M.H. Moran, Çev.). Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.